

Mokslo Lietuva

JONAS GARALEVIČIUS – NUO KANKLIŲ IR VARGONŲ IKI SKLANDYTUVO (2) ■ 4 p.

BALTASIS LIKIMO ŽIRGAS RAUDONA UODEGA (4) ■ 6 p.

PRANO DOVALGOS
GYVENIMO MŪSLĖ ■ 8 p.

■ 3 p. Kosminės technologijos ir žemės ūkis

■ 11 p. Netekome Viliaus Algirdo Trumpjono

Nr. 6 (472)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Gedimino Žemlėčio nuotrauka

2011-ųjų m. Mokslo premijų laureatai su Lietuvos Respublikos Ministru Pirmininku Andriumi Kubiliumi ir Mokslo premijų komiteto nariais

2011 METŲ LIETUVOS MOKSLO PREMIJOS – reikšmingas nudirbtų darbų matas

Kasmet prieš Kovo 11-ąją rengiamos Lietuvos mokslo premijų teikimo išskilmės galėtų būti pavadintos tikruoju pavasario pranašu, nepriklausomai nuo oro sąlygų ar vis dar pavasarį bandančio pristabdyti naktinio šaltuko. Šiemet 2011-ųjų metų mokslo premijų laureatai Lietuvos mokslų akademijos rūmuose pagerbti kovo 9-ąją, jau atskridus vieversiams ir dar plasnėjant ilgame skrydyje į Lietuvą pėmėms. Viltingas metų laikas, kurį ne mažiau už gamtą įprasmina artėjanti Lietuvos valstybės atkūrimo diena kaip padarytų ir dirbamų darbų tikrasis matas.

Premijų ir laureatų skaičius šiemet gerokai sumažėjo, jei lyginsime su ankstesniais metais, užtat padidėjo pinigine premijos išraiška, kuri dabar lygi 101 tūkst. litų.

Humanitarinių ir socialinių mokslų srities mokslo premija paskirta menotyrininkei dr. Rūtai Janonienei už mokslinį darbą „Lietuvos bernardinų meninis paveldas ir Vilniaus konvento architektūros ir dailės tyrimai“. Tai Vilniaus dailės akademijos mokslininkės dviejų dešimtmečių vykdytų tyrinėjimų rezultatas. Tos pačios mokslų

srities premiją pelnė Vilniaus universiteto Istorijos fakultete dėstantis archeologas prof. Mykolas Michelbertas apdovanotas už darbų ciklą „Senovo geležies amžiaus (I–IV a.) baltų genčių materialinė ir dvasinė kultūra, Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai“.

Fizinių ir technologijos mokslų centro mokslininkai Vidmantas Ulevičius, Kęstutis Kvietkus ir šiuo metu Galvėjaus Nacionaliniame Airijos universitete dirbantis Darius Čeburnis mokslo premijos laureatais tapo už darbų ciklą „Atmosferos aerolio dalelės: fizinės-cheminės savybės ir įtaka klimato kaitai, oro taršai ir sveikatai“. Šioje mokslo srityje apdovanoti taip pat Vilniaus universiteto mokslininkai Ričardas Makuška ir Algirdas Žemaitaitis už darbų ciklą „Gamtinės kilmės ir sintetiniai polielektrolitai aukštosios technologijoms“.

Biomedicinos mokslų srityje laureate paskelbta Vilniaus universiteto prof. Zita Aušrelė Kučinskienė už darbų ciklą „Aterosklerozės patogenezės mechanizmai: molekulinis žymenų paieška ir tyrimas“. Išskirtas ir kitas šios mokslo srities darbas „Nervų sistemos veiklos ir patologi-

jos mechanizmų tyrimas“, kurio autoriai Vilniaus universitete dirbantys Osvaldas Rukšėnas ir Aidas Alaburda.

Technologijos mokslų srityje mokslo premija apdovanoti Aleksandro Stulginskio universiteto mokslininkai Prutenis Petras Janulis (po mirties), Violeta Makarevičienė ir Eglė Sendžikienė už darbų ciklą „Naujos žaliavos ir metodai biodyzelino gamybai“.

Į 2011 m. mokslo premijas pretendavusių darbų didžiausia konkurencija buvo humanitarinių ir socialinių mokslų srityje – net 12 darbų iš 26 pateiktų konkursui. Fizinių mokslų srityje konkuravo aštuonių darbų autoriai. Lietuvos mokslų akademijos prezidentas prof. akad. Valdemaras Razumas apgailestavo, kad jau ne pirmi metai, kai menka konkurencija mokslo premijoms gauti susidaro biomedicinos ir technologijų srityje ir tai kelia nerimą.

Mokslo premijų teikime dalyvavęs Lietuvos Respublikos Ministrų Tarybos Pirmininkas Andrius Kubilius pabrėžė, kad gyvename

Nuolatinėse naujovių paieškose

VšĮ Europos regioninės politikos instituto direktorius dr. Gediminas RADZEVIČIUS toliau dalijasi mintimis apie asociacijai „Slėnis Nemunas“ parengtas dvi studijas, kuriose nagrinėjamos Lietuvos maisto ūkio sektoriaus plėtros ir asociacijos „Slėnis Nemunas“ verslo inkubatoriaus veiklos galimybės.

Ką naujo gali pasiūlyti Lietuvos maisto pramonė

Mokslo Lietuva. Kuo maisto gamybos sritis ypatinga, kad joje taip svarbu diegti mokslą?

Gediminas Radzevičius. Jeigu norime būti konkurencingi vidaus ir išorės rinkose, gamintojams privalu pasiūlyti naujų žaliavų, taip pat ir visiškai naujų produktų, kurie nėra bent kiek labiau Lietuvoje paplitę. Vartotojų rinka kelia vis didesnius reikalavimus maisto saugai, maisto produktų funkcinėms savybėms. Štai kodėl maisto gamybos ir saugos kryptyse kaip tik labiausiai reikia diegti naujausius mokslo laimėjimus, o per taikomųjų tyrimų plėtrą „Slėnis Nemunas“ sukuria prielaidas glaudžiai bendradarbiaujant mokslininkams ir suinteresuotoms verslo struktūroms pasinaudoti Lietuvos ir pasaulio fundamentinių tyrimų rezultatais, juos adaptuoti praktikos keliamiems uždaviniais spręsti.

ML. Kokių naujų produktų galėtų pasiūlyti Lietuvos maisto pramonė? Praverstų išgirsti vieną kitą konkretų pavyzdį.

G. Radzevičius. Kad ir auginami šaltalankius ar svarainius, galėtume iš jų gaminti labai naudingų ir paklausių pasaulio rinkose produktų. Tai nėra tradiciniai, kiek egzotiški mūsų krašte augalai, tačiau iš jų vaisių pagaminti produktai yra paklausūs ir perspektyvūs. Šių vaisių dedamosios dalys gali būti panaudotos vaistų ir maisto papildų, funkcinio maisto gamyboje, chemijos ir kosmetikos pramonėje, taip pat kaip natūralūs maisto priedai ir papildai. Derinant natūralios gamtos siūlomą medžiagą galima pasiūlyti maistą, kuris be cheminių preparatų padėtų aprūpinti žmogaus organizmą visomis reikalingomis medžiagomis. Pritaikius naujausias perdirbimo, apdorojimo, pakavimo technologijas, galėtume gaminti saugų, ilgiau išsilaikantį maistą.

Ne paslaptis, kad pasaulyje maisto pramonė kai kuriuos maisto produktus ar jų dedamąsias dalis stengiasi pakeisti menkaverčiais pakaitalais, kai natūralaus produkto beveik nebėlieka. Taikant mokslo teikiamas galimybes, galima atpažinti genetiškai modifikuotus organizmus (jeigu juos norime atpažinti). Pagaliau, gal tie genetiškai modifikuoti augalai ir iš jų pagaminti produktai žmogui nėra kenksmingi, bet mokslinių tyrimų rezultatai ir turi padėti tuo įsitikinti.

■ Nukelta | 10 p.

■ Nukelta | 2 p.

VERSLO GALIMYBĖS

Nuolatinėse naujovių paieškose

■ Atkelta iš 1 p.

Visam plačiam tyrimų spektrui būtina sukurti atitinkamą mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros infrastruktūrą. Asociacija „Slėnis Nemunas“ padeda telkti mokslininkus, žinioms imlaus verslo atstovus, tuo stiprindama mokslo ir studijų institucijų vykdomų tyrimų praktinį kryptingumą, sukurdamą prielaidas komercializuoti mokslinius rezultatus, adaptuoti ir perduoti naujausias ir pažangiausias technologijas, kad būtų galimybė jas naudoti pramoninėje gamyboje.

Slėnio struktūros viduje kuriamas verslo inkubatorius suteikia galimybę steigti žinioms imliems ūkio subjektams, jiems glaudžiai bendradarbiauti su atskirais mokslininkais ir tyrėjų grupėmis. Norintiems kryptingai plėtoti mokslo idėjas, atsiranda galimybė sudaryti tokias sąlygas, kokias turi labiausiai išsivysčiusių šalių mokslininkai. Tai svarbi sąlyga, kad mūsų mokslininkai dirbdami su naujausia laboratorine ir tyrimų įranga, galėtų įgyvendinti savo idėjas, pritaikyti jas praktikoje. Geros darbo sąlygos ir pripažinimas mažins pagundas kelti sparnus ir laimės ieškoti svetur. Taip pat reikia siekti, kad tie žmonės būtų pakankamai motyvuoti, o jų turimos galimybės ir pavyzdys būtų geras stimulas mūsų gabiam jaunimui likti Lietuvoje, o išvykusiam – sugrįžti.

ML. Bet kol kas visa tai tėra gražūs norai?

G. Radzevičius. Visi svarbūs dalykai prasideda nuo vizijos. Mums pradėjus dirbti su slėniu „Nemunas“, tyrinėjant maisto sektoriaus perspektyvas, modeliuojant verslo inkubatoriuje, o dabar ir komercializacijos centre vykdomas veiklas, kaip tik ir stengėmės nustatyti prioritetus, optimizuoti procesus, struktūrinti svarbiausius uždavinius, į aktualiausias atkreipti mokslininkų ir mokslo rezultatų praktiniu diegimu suinteresuotų verslo atstovų dėmesį. Studijoje įvertinome šalyje šiame sektoriuje sukauptą mokslinį potencialą, esamą infrastruktūrą, pageidaujama ir tikslingą įsigyti įrangą. Siekėme numatyti kelius, kurie mokslinių tyrimų rezultatus atvestų iki praktinio taikymo, t. y. iki taikomųjų tyrimų rezultatų diegimo. Moksliniai tyrimai ir jų eksperimentinė bazė turi būti prieinami pramonei ir vartotojui, maisto kokybę tiriantiems subjektams. Kryptingai įgyvendinant studijoje numatytas rekomendacijas bei naujoms technologijoms imlų verslą akumuliuojant slėnio struktūroje veikiančiame verslo inkubatoriuje, sukursime inovacijų vystymo ir jų kryptingo diegimo tinklą šalyje, apjungiantį mokslo, studijų ir verslo struktūrų potencialą. Tik kryptingai ir nuosekli veikla gerus norus gali paversti kūnu – efektyviai veikiančia struktūra, didinančia sektoriaus ir šalies konkurencingumą.

Verslo inkubatoriaus svarba slėnyje

ML. Verslo inkubatoriuje telksis mokslininkų, verslininkų ir gamybininkų pajėgos, gerai žinančios, ko atejo į slėnį. Kokia vieta šioje triadoje tenka Jūsų vadovaujama Europos regioninės politikos institutui?

G. Radzevičius. Rengdami „Verslo inkubatoriaus veiklos (plėtros) galimybių studiją“, analizavome kitų šalių patirtį ir kokias galimybes turime, atsi-

žvelgiant į pasaulinę patirtį. Ką turime padaryti, kad taptume konkurencingesni ne tik išorės, bet ir vidaus rinkoje.

Siekiant katalizuoti mokslinių tyrimų rezultatų diegimo pramonėje procesus, norint užtikrinti jų plėtrą ypač svarbus vaidmuo tenka verslo inkubatoriui, kuris formuojamas slėnio struktūroje. Šiandien negausios fundamentaliaisiais ir taikomaisiais tyrimais užsiimančių mokslininkų pajėgos, kurios tais dalykais turėtų rūpintis, išskaidytos įvairiausiose institucijose: KTU Maisto institute, Lietuvos agrarinių ir miškų mokslų centre, Aleksandro Stulginskio universitete ir pan. užsiima santykinai fragmentiškais tyrimais, o slėnis „Nemunas“ leidžia, matant visą spektrą problemų technologinėje grandinėje „nuo dirvos iki šaukšto“, fiksuoti prioritetus, mobilizuoti įvairių institucijų mokslininkų pajėgas aktualiausioms ir verslo prioritetinėms problemoms spręsti. Europos regioninės politikos institutas atliktose galimybių studijose, šalia tradicinės augalininkystės ir gyvulininkystės, santykinai didesnę dėmesį skyrė maisto sektoriaus mokslo tyrimų komercializacijos problematikai, nes netolimoje ateityje būtent šio sektoriaus inovacijų pritaikymo praktikoje taikomieji tyrimai bus labiausiai reikalingi, nes leis pasiūlyti rinkai geresnės kokybės produktus, didinti tos produkcijos pridėtinę vertę, o verslui sukurs prielaidas išlikti konkurencingam Europos ir pasaulio rinkose. Teorinių rezultatų atskiros institucijos turi nemažai sukaupę, tačiau tie rezultatai turi praeiti tam tikrą taikomųjų-eksperimentinių tyrimų fazę, o galiausiai bus sukurtos technologijos ir įrangos prototipai, leidžiantys naujų savybių produktus gaminti pramoniniu būdu. Naujų technologijų pritaikymas diegti yra vienas svarbiausių uždavinių, kuriuos spręsdamas slėnis „Nemunas“ ir turi labiausiai atsiskleisti. Integracija su verslu, kai mokslininkai dirba kartu su užsakovais, o šie už praktinį rezultatą dar ir papildomai moka mokslininkams, kaip tik sudaro itin perspektyvią jungtį tarp fundamentinių inovacijų ir vartotojo. O tai įmanoma tik tada, kai verslininkas gaus technologiška ir ekonomiškai vertingą rezultatą, kurį bus suinteresuotas ir galės diegti. Šio diegimo sėkmė taip pat priklausys nuo to, kaip slėnyje bus užtikrintas sukurtų naujų technologijų diegimo palaikymas (konsultavimas, mokymai ir pan.).

ML. Ar ligi šiol kas nors trukdė tokius ryšius megzti ir siekti abipusės naudos?

G. Radzevičius. Niekas netrukdytų, bet slėnis kaip tik ir yra ta vieta, kurios paskirtis suvesti mokslininkus su potencialiais užsakovais, verslininkais, susodinti prie vieno stalo ir inicijuoti jų sinerginę sąveiką. Iš šio bendradarbiavimo ir kursis ta pridėtinė vertė, dėl kurios slėnis „Nemunas“ buvo sukurtas. Verslo inkubatorius slėnio struktūroje yra ta vieta, kurioje verslo vienetai, glaudžiai bendradarbiaudami su mokslininkais, formuoja užsakyamus taikomiesiems tyrimams, reikalingiems eksperimentams, paskui gautą rezultatą gali technologiška tobulinti serijinės-masinės gamybos sąlygomis.

O gyvybės įpūsti nesugebėta

ML. Kas Jūsų vadovaujama darbo grupei buvo svarbiausia kuriant Lietuvos maisto ūkio sektoriaus ir Verslo inkubatoriaus veiklos galimybių studijas?

G. Radzevičius. Tokios tiek slėnių, tiek inkubatorių veiklos patirties Lietuvoje turime ne itin daug. Prisiminkime pastarąją penkiolikos metų eksperimentavimo su verslo katalizavimo instrumentais istoriją. Inicijatyvų, norų ir lūkesčių buvo tikrai gražių. Prieš gerą dešimtmetį kūrėme verslo inkubatorius vos ne kiekvienoje savivaldybėje, šią veiklą kuravo Ūkio ministerija. Kuo baigėsi? Didžioji dalis inkubatorių veiklos užsibaigė biurų nuoma lengvatinėmis sąlygomis naujoms besiskuriančioms įmonėms. Tai leido iš

Europos regioninės politikos instituto direktorius dr. Gediminas Radzevičius

dalies spręsti bedarbytės problemas, palengvino smulkaus verslo startines sąlygas, tačiau esminio postūmio didinantis verslumą, inovacijų diegimo šalies ūkio procesuose nesuvedino. Iš lėto ši forma apmirė, o paskutinėje stadijoje net buvo kryptingai sunaikinta. Vėliau mėginta kurti klasterius, kurių veiklos šio kokybės pėdsakus dar galima aptikti, vėliau imtasi mokslinių-techninių platformų, galop industrinių parkų organizavimo... Prikurta įvairių darinių, bet gyvybės jiems taip ir nepavyko įpūsti. Valstybė skyrė daug lėšų, bet ar nors vienas verslas į tuos darinius įsiliejo? Ne.

ML. Kur padarytos klaidos?

G. Radzevičius. Viena priežasčių, kad šie dariniai buvo kuriami „iš viršaus“, antra – tų darinių veikla buvo nepagrįstai detalai, iki smulkmenų reglamentuojama. Trečia – buvo duodamos lėšos startuoti, bet negalvojama apie tų darinių funkcionavimą bent tam tikrame tų struktūrų veiklos įsibėgėjimo etape, kai tai daryti buvo būtina. Trūko apgalvoto ir motyvuojamo paramos mechanizmo. Pamištant, kad dauguma mokslininkų pagal prigimtį ir siekius nėra verslininkai. Mokslininkui įdomus pats tyrinėjimo procesas, nemaža jų dalis net ir straipsnius rašo be įkvėpimo, nes tai jų nuomone tik bereikalingas laiko gaišimas, atitraukiantis nuo įdomios tiriamosios veiklos. Dažniausiai rašo jaunesni tyrėjai, bet ne tyrimų vadovai ir ideologai. Tačiau būtent pastarieji yra ir turi būti idėjų generatoriai. Vargu ar teisinga mokslininkus paversti verslininkais, rinkodarininkais siekiančiais rinkoje brangiai parduoti savo tyrimų rezultatus.

Tačiau slėnyje, kai prie vieno stalo sukuriama galimybė susėsti skirtingų interesų žmonėms, jau kuriamos

prielaidos visas dalyvaujančias šalis mobilizuoti sąveikai, siekiant gauti geidžiamą rezultatą. Labai svarbu, kad būtų užtikrintas tokio modelio veiklos tęstinumas. Štai kodėl Verslo inkubatoriaus veiklos studijoje siekėme pagrįsti, kad šiam dariniui būtų priskirtas valstybinės reikšmės statusas. Tokį statusą turint, atsiranda daugiau galimybių laisviau disponuoti turimu turtu, reikalinga mažiau biurokratinė procedūrų derinant žemės išnuomavimą, paskirties keitimą, statybos darbus. Ne paslaptis, kad šiandien, norint valstybinį turtą panaudoti kryptingai, tenka įveikti daugybę biurokratinė užkardų, todėl net ir labai gerų idėjų autoriai dažnai nuleidžia rankas. Turint valstybinės reikšmės statusą, lengviau investuoti, atsiranda galimybė disponuoti žeme, numatyti infrastruktūros vystymą, kurti kelių struktūrą ir t. t.

Ateitis priartinama veikiant

ML. Kokios būklės šiandien Jūsų vadovaujama instituto parengtos studijos? Ar jau žengta praktinio įgyvendinimo link?

G. Radzevičius. Turėjome diskusiją su slėnio „Nemunas“ Taryba – su nedidelėmis pastabomis mūsų studijos priartama. Į pastabas atsižvelgėme, studijas patobulinome. Parenėme nutarimo projektą, kurį slėnis „Nemunas“ teiks LR Vyriausybei dėl verslo inkubatoriaus, kad jam būtų suteiktas valstybinės reikšmės objekto statusas. Tai vienas instrumentų, kuris sudarytų prielaidas slėniui kryptingiau integruotis į verslo struktūras. Šiuo metu dirbame prie slėnio „Nemunas“ komercializavimo centro, kaip pagrindinio slėnio darbą katalizuojančio „lokomotyvo“, veiklos modelio. Išnagrinėjome Lenkijos, Šveicarijos, Vokietijos, JAV panašaus profilio mokslinių tyrimų komercializavimo centrų patirtį, apibendrinome ir jau šio mėnesio pabaigoje pristatysime užsakovams.

ML. Atsižvelgėte į klaidas, kurios buvo padarytos per pastaruosius 15 metų?

G. Radzevičius. Pasakyčiau, jog atsižvelgėme į paskutiniųjų 15 metų patirtį šalyje, išnagrinėjome kitų šalių sėkmės istorijas. Lietuvoje būta gerų norų, siekiant paskatinti mokslo ir verslo integraciją, bet tam tikroje stadijoje išryškėdavo kliūtys, sumanymams (dažnai įreminiems sudėtingų taisyklių ir tvarkų forma) trūko išbaigtumo, tęstinumo. Jeigu į mūsų pasiūlymus bus atsižvelgta, tai slėnio „Nemunas“ veikla įgaus pagreitį: formuosis naujo tipo santykiai tarp mokslininkų ir verslo, kryptingai formuojant būtiną slėniui veikti mokslinę, techninę ir technologinę infrastruktūrą, atsiranda daugiau galimybių slėniui disponuoti lėšomis, materialiais ištekliais (pastatais, žeme). Formuosis naujos bendradarbiavimo formos, pagal klientų poreikius tikslingai taikomųjų tyrimų kryptys, stiprės tarptautinis bendradarbiavimas. O per rezultatus ateis ir pripažinimas, daugės komercinių užsakymų mokslui, intensyvės informaciniai srautai, klientus operatyviai pasieks informacija apie naujausias

inovacijas pasaulyje, šalyje.

Suprantama, naujų besiformuojančių galimybių negalima atsieti nuo slėnio vadovybės atsakomybės. Būtent jos kūrybinga veikla, siekis perprasti kitose šalyse veikiančių panašių struktūrų sėkmingos veiklos dėmenis, yra garantas, kad bus veikama kryptingai ir ryžtingai. Tai natūralu, nes valstybė investuodama į slėnių kūrimą ir jų infrastruktūros vystymą suinteresuota, kad visi Lietuvos slėniai veiktų kuo efektyviau, o mokslo rezultatai kuo operatyviau būtų transformuojami į technologijas, kurias masiškai galėtų naudoti mūsų šalies verslo struktūros.

ML. Ar galėtumėte įvardyti didžiausius kliuvinius, kurie šiandien gresia slėnio „Nemunas“, gal ir kitų slėnių veiklai?

G. Radzevičius. Didžiausias trūkdis – tai sisteminio požiūrio trūkumas, klaidingas įsitikinimas, kad vieno kurio atskiro klausimo išsprendimas sukurs prielaidas sėkmingai viso slėnio veiklai. Nors slėnių projektai buvo strategiškai rengiami, pagrįsti įvairiais skaičiavimais, bet ir toliau būtinas valdžios struktūrų bendradarbiavimas su slėnių vadovybe. Reikia aiškintis išylančias problemas ir laiku jas spręsti.

ML. Svarbu veiklos optimalumas, sistemiskumas ir...

G. Radzevičius. ... ir nuolatinis monitoringas, lietuviškai tariant, darbo ir viso proceso stebėseną. Jei procesas vyksta ne taip, kaip sumanyta, tuojau reikia imtis korekcijų, nes ateities niekada neįmanoma tiksliai numatyti. Ji išryškėja veikiant, būtina lanksčiai ir operatyviai prisitaikyti prie nuolat kintančių aplinkos veiksnių šalies viduje ir pasaulyje.

Slėnių veikla – tai nuolatinės paieškos procesas, besiremiantis kūrybingais žmonėmis, turinčiais viziją. Realus gyvenimas verčia tą viziją koreguoti – tai natūralu ir teisinga. Jeigu tą pripažįstame ir pagal tokį modelį veiksime, tai slėnis „Nemunas“ tikrai duos didelę naudą.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Prenumeruokite „Mokslo Lietuvą“, kad svarbiausios mokslo visuomenės naujienos pirmiausia pasiektų Jus. Tai operatyvesnė informacija nei laukti internetinio „Mokslo Lietuvos“ varianto, kuris pasirodo vėliau.

KOSMINĖS TECHNOLOGIJOS IR ŽEMĖS ŪKIS – KAS BENDRO?

Renata VAICEKAUSKAITĖ

Tikriausiai ne vienam kosmosas ir kosminės technologijos asocijuojasi su neaprėpiamomis kosmoso platybėmis, kosminiais laivais ir palydovais, skafandrais. Tai atrodo taip tolima ir maži kiti bendro su kasdienybe. Tačiau šiandien kosmoso sektorius peržengia tradicines ribas ir intensyviai skverbiasi į kasdienį žmonių gyvenimą.

Didžiausias kosminių technologijų indėlis jaučiamas telekomunikacijų, vietos nustatymo (palydovinės navigacijos), Žemės stebėjimo srityse (klimato kaita, gamtos išteklių stebėjimas ir analizė, vandens, miškų priežiūra). Galima net pastebėti, kad kosminės technologijos visiškai nusileido ant žemės. Tačiau kas bendro tarp kosmoso ir žemės ūkio?

„Yra nemažai kosminių technologijų panaudojimo žemės ūkio sektoriuje galimybių. Tai geografinės pozicionavimo sistemos, detali žemėlapių ir palydovinių vaizdų analizė, kuri naudojama būsimam derliui modeliuoti ir racionaliai išdėstyti pasėlius pagal dirvožemio savybes. Kosminės technologijos leidžia vystyti precizinį ūkininkavimą, kai, atsižvelgiant į pasėlių būklę, planuojama derlingumą, piktžolių, kenkėjų ir ligų paplitimą, reljefą, sudaromi optimalaus pasėlių tręšimo ir apsaugos planai (labai derlingi pasėlių plotai tręšiami mažiau arba visai netręšiami, maži derlingi – tręšiami daugiau)“, – pasakoja Lietuvos agrarinių ir miškų mokslų centro direktorius Zenonas Dabkevičius.

Svarbi kosminių technologijų teikiama galimybė – būsimos derliaus prognozė, kuri leidžia numatyti, koks bendras derlius bus surinktas šalyje ar visame pasaulyje, kokios gali būti produkcijos kainos, koks yra konkretios vietovės derlingumas ir kaip geriau jį

valdyti. Z. Dabkevičius atkreipia dėmesį, kad palydoviniai žemėlapiai gali būti naudojami dirvos drėgnumui ir melioracinių sistemų pažeidimui nustatyti, drenažo ir laistymo sistemų projektavimui bei statybai, atsižvelgiant į sklypo vietą, kelių, upelių, griovių tinklą ir kitas sąlygas. Negalima pamiršti geografinių pozicionavimo sistemų panaudojimo miško produktyvumui ir būklei įvertinti, stichinių nelaimių, gaisrų stebėsenai ir prevencijai.

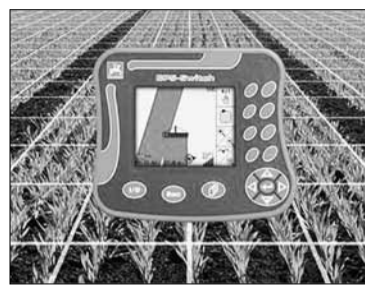
Z. Dabkevičius akcentuoja kosminių technologijų naudojimo žemės ūkyje naudą šaliai: galima stebėti pasėlių plotus, jų išsidėstymą ir ribas

jas, jau parengti naujos klasifikacijos Lietuvos dirvožemių žemėlapiai Europos dirvožemių atlasui (Soil Atlas of Europe). Su Jungtinės Karalystės mokslininkais parengta metodika, kaip, naudojant dirvožemio ir geologijos duomenis, nustatyti pažeidžiamas (jautrias) gruntinių vandenų teršimui teritorijas. Taip pat jau gali būti rengiami sklypų išdėstymo žemėlapiai su dirvožemio vertinimo skalėmis, dirvožemio granulimetrine sudėtimi, melioracijos būkle, pH grupėmis, fosforo ir kalio kiekiais dirvožemyje bei žemės ūkio naudingumą vertės našumo balais“, – teigia Z. Dabkevičius.

kuris atspindi dirvožemio derlingumą ir panaudotų technologinių priemonių tikslumą. Pagal šiuos žemėlapius kitais metais galima koreguoti ir planuoti derlių. Tačiau svarbu prisiminti, kad žmogus labai greitai pavargsta, tiksliai sekdamas GPS nurodymus, todėl reikalingi kvalifikuoti specialistai ir žemės ūkio mašinos, turinčios automatinį vairavimą.

Galimybės Lietuvoje ir pasaulyje

Pasauliniu mastu pastebimas didelis susidomėjimas, kuriami nauji gaminiai ir technologijos su integruotomis geo-

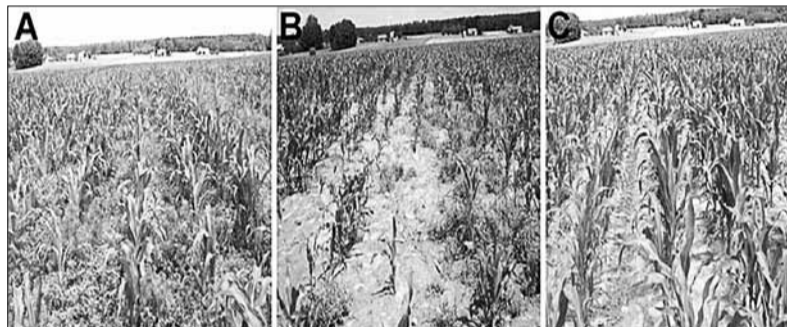

GPS kontrolės sistemos

informacinės sistemos suteikia galimybę sukurti produktus, kurie anksčiau buvo neįmanomi metodiniu požiūriu ar per brangūs bei reikalavo daug sąnaudų (pvz., trimačio miško medžių ar augalo modelio sudarymas Li-DAR duomenų pagrindu). Taip pat galima paminėti dar vieną galimybę – vaizdų transformavimas (normalizuoto skirtingo augmenijos indekso skaičiavimas), kuris naudojamas stebėti augmenijos sąlygas žemynų ir pasauliniu mastais.“

Lietuvos kosmoso sektoriaus galimybės

„Vargu, ar galėtume šiandien be kosminių programų išsivaizduoti palydovinių ryšių paslaugas, meteorologinių prognozavimą, pasaulinius interneto ir televizijos transliacijų tinklus, aplinkosauginį Žemės monitoringą bei kitas gyvybiškai svarbias veiklas. Matome kosminių technologijų panaudojimo perspektyvas net žemės ūkio sektoriuje. Plėtrą padėtų užtikrinti aktyvesnis programinės įrangos kūrimas, kosminių technologijų diegimas žemės ūkyje ir naudos įvertinimas, taip pat svarbus žemdirbių ir valstybinių institucijų susidomėjimas naujomis technologijomis bei šalies ir Europos Sąjungos parama“, – apie teigiamas Lietuvos kosmoso sektoriaus perspektyvas kalbėjo Zenonas Dabkevičius.

Piktžolių intensyvumas kukurūzų laukuose pagal aeronuotraukus

teritorijoje, kontroliuoti, ar laikomasi geros žemdirbystės praktikos, ar yra apleistų plotų. Jau keletą metų pasėlių būklės, derlingumo, dirvožemio drėgmės ir kokybės žemėlapiai leidžia koreguoti žemės ūkio technologijas, mažinti ne tik ūkininkavimo išlaidas, bet ir cheminių medžiagų naudojimą, aplinkos ir vandens šaltinių taršą.

Teikiamos ir planuojamos teikti paslaugos

„Remiantis geografinėmis pozicionavimo sistemomis, gali būti kuriamos įvairios bandomųjų teritorijų duomenų bazės, kurios leistų rengti žemės ūkio teritorijų planavimo dokumentus. Naudojant skaitmenines technologi-

Kosminių technologijų sprendimai jau diegiami žemės ūkio transporte. Zenonas pasakoja, kad dabar apie 5 proc. Lietuvoje parduodamų tręšimo mašinų jau turi įdiegtas geografines pozicionavimo sistemas, kurios leidžia tiksliai nupurkšti pasėlius išvengiant perdengiamų (dubliuojamų) ar nupurkštų plotų. Taip pat pradėtos naudoti ir tiksliosios sėjamosios, kurios sėjos metu tiksliai suduria sėjamosius rėžius ir kartu suformuoja technologines vėžes.

Z. Dabkevičius pamini, kad kol kas tik keletas ūkių, nuimdami derlių, naudoja programas, kurios fiksuoja pasėlio derlingumą konkrečioje vietoje ir sudaro pasėlio derlingumo žemėlapi,

grafinėmis informacinėmis sistemomis, taip pat jau sukurtos mokymo naudotis GIS technologijomis programos ateinančioms dvidešimčiai metų.

Z. Dabkevičius apgailestauja, kad Lietuvoje šios technologijos kol kas tik pradeda plisti. Plėtrai trukdo keletas aspektų: geografinių informacinių sistemų įrengimai, programinė įranga ir žemės ūkio mašinų automatinės vairavimo sistemos sudaro papildomas išlaidas, kurios siekia nuo kelių iki keliasdešimt tūkstančių, ne visiems prieinama programinė įranga anglų kalba, taip pat dar nėra įsitikinta naujų technologijų nauda.

„Mūsų šalyje kol kas nekuriami visiškai nauji produktai. Geografinės

Baltijos šalių mokslo istorikų ir filosofų asociacija ir Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrija

KVIEČIA

teikti pranešimų santraukas į 25-ąją tarptautinę Baltijos šalių mokslo istorijos konferenciją, kuri vyks Vilniuje, 2012 m. spalio mėn. 4–6 d.

2012-iejai – muziejų metai Lietuvoje, todėl ši tema buvo pasirinkta kaip viena svarbiausių konferencijos programoje – bus surengta speciali sekcija: „Muziejai kaip mokslo istorijos bei šalies kultūrinio identiteto vertinimo šaltiniai“. Tradicinės konferencijos sekcijos:

- Gamtos, socialinių mokslų, medicinos ir matematikos istorija
- Technikos ir inžinerijos istorija
- Universitetų ir mokslo įstaigų istorija
- Mokslo filosofija ir metodologija

Pranešimų temos turėtų sietis su Baltijos, Šiaurės šalių mokslo istorijos, filosofijos tematika. Pranešimo tezėse reikia nurodyti, kuriai sekcijai jis skiriamas. Pranešimų ir santraukų kalba – anglų.

Santraukos tekstai (iki 2000 spaudos ženklų, iki 3 literatūros šaltinių) turėtų būti parengti Microsoft Word programa, teksto raidžių dydis 12 punktų, literatūros šaltinių – 9 punktų. Būtina nurodyti autorių pavardes, atstovaujimų institucijų pavadinimus. Kviečiame teikti pranešimų santraukas iki š. m. gegužės mėn. 15 d.

Konferencijoje autorius galės skaityti tik vieną pranešimą. Autoriams bus pranešta apie jų pranešimų įtraukimą į konferencijos programą iki š. m. birželio 30 d. Galutinė konferencijos programa bus paskelbta rugsėjo pradžioje. Patvirtintų santraukų tekstai bus išspausdinti konferencijos leidinyje iki spalio 4 d.

Konferencijos organizacinio komiteto pirmininkas – prof. habil. dr. Juozas Al. Krikštopaitis Sekretorė – dr. Birutė Railienė, el. paštas b.railiene@gmail.com
Konferencijos vietinio organizacinio komiteto pirmininkas – prof. Libertas Klimka.

Registracijos formos ir platesnė renginio informacija pateikta adresu: <http://www.bahps.org/>

TEISĖS INSTITUTAS

Skelbia viešą konkursą šioms pareigoms užimti:

1. Teisinės sistemos tyrimo skyriuje:
**mokslo darbuotojo (-os) 1 vietai, 0,125 etato pareigybei;
jaunesniųjų mokslo darbuotojų 2 vietoms, 1 etato pareigybei ir 0,5 etato pareigybei.**
2. Baudžiamosios justicijos tyrimų skyriuje:
**vyriausiojo (-osios) mokslo darbuotojo (-os) 1 vietai, 1 etato pareigybei;
mokslo darbuotojų 2 vietoms, 1 etato pareigybei ir 0,25 etato pareigybei;**
3. Kriminologinių tyrimų skyriuje:
vyresniojo (-osios) mokslo darbuotojo (-os) 1 vietai, 1 etato pareigybei
4. Kriminologinių tyrimų skyriaus Vaikų ir jaunimo teisės sektoriuje:
**mokslo darbuotojo (-os) 1 vietai, 1 etato pareigybei;
jaunesniojo (-osios) mokslo darbuotojo (-os) 1 vietai, 1 etato pareigybei.**

Dokumentai priimami iki 2012 m. gegužės mėn. 20 d. adresu: Teisės institutas, 201 kab., Gedimino pr. 39 / Ankštoji g. 1, Vilnius. Išsami informacija apie reikalavimus kandidatams, viešųjų paskaitų temos ir pateiktinų dokumentų sąrašas nurodomi Teisės instituto internetinėje svetainėje www.teise.org.
Telefonu numeris pasiteirauti (+370 5) 2497591.

Direktorius

ŽYMŪS KAUNIEČIAI

JONAS GARALEVIČIUS – nuo kanklių ir vargonų iki sklandytuvo (2)

Jonas Garalevičius

Atminimo lentos Kaune Daugirdo g. 4

Pradžia Nr. 5

Vasario 15 d. Kaune, Daugirdo gatvėje ant namo, pažymėto 4-uju numeriu, fasado atidengtos dvi atminimo lentos: viena su bareljefu – valstybės, kultūros ir visuomenės veikėjui Stasiui Šilingui, antra – žymiesiems kauniečiams Jonui Garalevičiui, Pauliui Galaunei, Vladiui Putvinskiui ir Juozui Tallat-Kelpšai.

Akies mirksnio kaina

Atminimo lentoms atidengti Stasio Šilingo vaikiai Sauliui Kubiliui ir Kauno miesto merui Andriui Kupčinskui pakako kelių akies mirksnių, bet kelias į šias akimirkas tęsėsi ilgas dešimtmečius, gal ir ilgiau. Atminimo lentas šventindamas, popiežiaus Garbės prelatas habil. dr. Vytautas Vaičiūnas šias akimirkas įvardijo kaip istorinę, gyvybingą, iš Dievo paveldėtą dovaną.

Gera žinoti šių išskirtinių ir išskirtų asmenybių gyvenimo istorijas, vertybines nuostatas, siekius ir jų neatitiktis realaus to meto gyvenimo. Kuo daugiau panašių neatitik-

čių aptinkame šiandien savo gyvenime, tuo labiau jaučiamės nusivylę, tarsi apgauti, netekę taip reikalingos atspirties, tarytumei kas būtų žadėjęs Rojaus sodo dovanų. Žmogui būtina turėti, rasti atramą, etaloną, pagal kurį būtų galima lyginti siekiamybę su realybe. Sakoma, kad idealių asmenybių nėra, jų ir negali būti neidealiame pasaulyje, bet, gilinantį į penkių memorialinėse lentose įamžintų asmenybių gyvenimą, galima rasti geriausių mūsų tautos tradicinių ir modernių laikų iššūkius priimančių savybių, didelės atsakomybės, gilaus pilietiškumo ir tarnavimo visuomenei pavyzdžių. Gal šių eilučių autorių pataisyti to meto socialinio, kultūrinio ir visuomeninio gyvenimo reiškinį daug atidesni ir gilesni tyrinėtojai, bet štai kas krinta į akis: tautinio ir pilietinio sąmoningumo komponentai tų asmenybių gyvenime ir veikloje sudarė vienį, kurio mums šiandien tenka tik pavydėti.

Gal tik taip – palyginimo būdu – ir susikalba skirtingų epochų ir kitų istorinių darinių žmonės. Savo siekius ir laimėjimus lygindami, kad ir su Stasio Šilingo nepaprastai aukštai iškeltų reikalavimų kartele pirmiausia sau, o paskui kitiems, jo spėtų padaryti darbų suvestinę, turėsime pripažinti pralaimėjimą aiškia persvara pagal daugelį rodiklių.

Kiekviena atminimo lentomis išskirtų asmenybių savo veiklos srityje buvo nepakartojama ir gal net vienintelė tomis sąlygomis įmanoma, bet Stasys Šilingas buvo pažymėtas ypatingu lemties ženklu. Tokio universalumo, interesų platumo tarp kitų Antrosios Lietuvos Respublikos (1918–1940 m.) politikų, kultūros ir visuomenės veikėjų net ir gerai paieškoję, tikriausiai neįstengtume rasti. Laikas, pats gyvenimas, į valstybinio gyvenimo raišką pakilusi besiformuojanti, bet jau savo vertę ir svarbą pajutusi moderni jauna lietuvių tauta suteikė S. Šilingui nepaprastą galią. Tas pačias galią S. Šilingas diegė, ugdė ir puoselėjo savo aplinkoje, o per įvairiapusišką veiklą – spaudoje, kultūrinės ir visuomeninės organizacijos ir tautoje. Šiandien pasakytume, veikė pagal sinergijos principą, kai du veiksniai sukelia nelauktą ir didesnę efektą, negu atskirai veikiančių veiksmų poveikių suma. S. Šilingas gerai jautė ir jautriai reaguavo į istorinio laiko diktuojamą natūralią tautos slinktį valstybingumo link, pats buvo tos slinkties spartintojas, gal net vienas iš svarbiausių variklių. Šiais dalykais ir S. Šilingo gyvenimu bei veikla besidominčius nukreipiame į labai turiningą ir kruopščiai parengtą Vyto Urbono monografiją „Stasys Šilingas. Gyvenimas tautai ir valstybei“.

Kelmės kraštas vienija trijulę

Pastebėsime, kad trijų iš penkių atminimo lentose įamžintų iškilų kauniečių pavardes susiejo ne vien buvęs jų gyvenamasis namas Daugirdo g. 4, bet ir Kelmės kraštas: Stasys Šilingas ir Lietuvos šaulių sąjungos įkūrėjas Vladas Putvinskis Kelmėje buvo palaidoti (tiesa, 1999 m. S. Šilingo palaikai perlaidoti Ilguvos kapinėse), o Jonas Garalevičius Kelmės krašte – Žalpiuose (Dvariškiuose) gimė, ten vietos kapinėse ir palaidotas šalia motinos savo paties lėšomis pastatytoje originalios architektūros koplyčioje. Sugrįžo į gimtinę visiems laikams, nuveikęs didelius darbus ir palikęs gilų pėdsaką tėvynainių atmintyje. Užtektų pasakyti, kad suremontavo, perstatė ar atnaujino apie šimtą vargonų Lietuvos ir už dabartinės Lietuvos sienų esančiose bažnyčiose, taip pat pastatė apie 20 naujų vargonų.

Tai, ką pasakėme apie Jono Garalevičiaus nuopelnus savo šaliai ir jos žmonėms, tėra tik dalis to, ką privalome pasakyti apie šios asmenybės nuopelnus. J. Garalevičius pagarsėjo ne tik kaip vienas garsiausių ir produktyviausių Lietuvos vargonų statytojų, muzikos instrumentų gamintojų, bet nusipelnė ir Lietuvos oreivystės istorijai. Jis su Aleksandru Kulvinskiu

1911 m. pastatė pirmąjį sklandytuvą Lietuvoje. XX a. pradžioje J. Garalevičius pagarsėjo kaip nagingas mechanikas ir verslo žmogus, bet kartu reiškėsi lietuvių tautinio sąjūdžio veikloje, parašė vadovėlių. Įdomi, net unikali savo gabumais ir sugebėjimais asmenybė, todėl būtina apie tai kuo plačiau žinoti.

Persismelkė gimtųjų Žalpių muzikomis

Antroje publikacijos dalyje savo dėmesį sutelksime būtent į Jono Garalevičiaus asmenybę ir jo nuveiktus darbus. Kaip sakytą, gimė 1871 m. lapkričio 21 d. Žalpių (Dvariškių) bažnytkaimyje ant Žalpės upės kranto ties dabartinio Kelmės rajono riba su Raseinių rajonu. Lankė Kelmės pradžios ir Raseinių apskrities mokyklą, vėliau keletą metų sėmėsi mokslų Palangoje, Liepojoje ir Kaune. Atrodo, kad buvo judrus ir gabus vaikinukas. Palangos bažnyčioje padėdamas vargonininkui giedoti „godzinkas“ pats pramoko groti vargonais. Regis, ne nuo nulio pradėjo. Vargonininko, kompozitoriaus, choro dirigento ir muzikologo Juozo Žilevičiaus (1891–1985) tvirtinimu, iš labai muzikalaus kaimo į gyvenimą išėjo Jonas Garalevičius. Įsivaizduokime, kad jo gimtajame kaime buvo ištisas savamokslų orkestras, kurio sudėtį sudarė trys smuikai, violončelė, kontrabosas, dar klarnetas, fleita,

klarnetas ir būgnelis. Prie viso to reiktų pridėti ir visą krūvą dūdelių iš karklo, kuriomis orkestre griežė Jono mama. Tėvas smuikavo, o kokių instrumentu grojo Jonas sunku pasakyti.

Žalpiškiai grodavo per šokius, savo malonumui trenkdavo maršus – visa apylinkė skardėjo. Visa tai veikė Jono vaizduotę, o dar kaimo vyrai mokėjo tą vaizduotę pakaitinti, kitus ir pačius save padžiuginti. Įtvėrė ilgą lentą į tarpmečius, kita skersai pabraukdavo ir garsas per girias aidėdavo ištisus kilometrus. Iš arti tas perkūniškas garsas kone sprogdindavo ausų būgnelius. Ar skaitytojas suprato, kas tai per išmėslas? Jūsų nuolankus tarnas prisipažįsta nesupratęs, bet taip rašo didelis muzikos autoritetas J. Žilevičius, žemaitis kaip ir J. Garalevičius, tad nėra pagrindo abejoti.

Tikriausia ne mažesnę įspūdį Jonui darė ir kaimo žmonių nagingumas: visus didžiuosius styginius instrumentus jie buvo patys pasidirbdinę, tik smuikus meistravo tame darbe įgudęs kaimynas Saročka. Į šias aplinkybes turėtume atkreipti ypatingą dėmesį, ypač jei norim patirti, kaip kažkokioj Žemaičių krašto glūdumoj į pasaulį atėjęs vaikinukas tarsi iš stebuklingų šaltinių gauna tokių stebėtinų gabumų, kurių nesuformuos jokios mokyklos, net jei taikys išmoningiausias mokymo sistemas. Paliksime garbiems

Kauno senamiesčio Daugirdo gatvė suvedė Stasį Šilingą, Joną Garalevičių, Paulių Galaunę, Vladą Putvinskį, Juozą Tallat-Kelpšą ir daug kitų iškilų kauniečių

ŽYMŪS KAUNIEČIAI

edukologams visus tuos dalykus nagrinėti, o patys pasekime Jono Garalevičiaus tolesnį gyvenimo kelią. Nebuvo jis labai lygus ir lengvas.

Sūnaus mokslai Garalevičiams iškart prarado bet kokį patrauklumą, kai jie išgirdo nemalonią žinią: Jonas į seminariją nestos, kunigu būti neketinąs. Kokia gėda prieš kaimynus ir gimines. Tėvų atsakas žinia koks – nutraukė paramą sūnaus mokslams. Šis su penkiais rubliais kišenėje išvažiavo į Rygą. Gabiam ir darbščiam angelas išlygina kelio nelygumus: pasisekė gauti raštininko vietą apygardos teisme. Ištojo Rygoje į realinę gimnaziją, pats mokydamasis teikė apmokamas pamokas žemesnių klasių atsiliekančioms mokinėms. Nenutraukė ryšio su muzika, susidomėjo vargonų gamyba, sėmėsi patirties iš vargonų gamyba užsiimančių darbininkų, progai esant ir pats mėgo pagroti savo malonumui.

Į Štetiną, Pomeranijos sostinę

Jaunuoliui labai pravertė darbo raštininku patirtis, kuri visai nelauktai atvedė jį į Tukumo pilį pas kunigaikštį Lieveną. Mat kaip turintis raštininko darbo įgūdžių buvo priimtas raštininku pilyje. Ši pažintis su Lievenu nulėmė jo tolesnį likimą. Kunigaikštis garsėjo kaip didelis technikos mėgėjas, turėjo įsirengęs dirbtuves, kuriose dažnai praleisdavo nuo tarnybos ir reikalų laisvą laiką. Ar ne šis bendras pomėgis ir suartinio kunigaikštį su raštininku? Panašu į gražią pasaką, bet juk abu mėgo meistrauti, abu linko į mechaniką. J. Garalevičius tuo metu ne juokais buvo „susirgęs“ vargonų ir kitų

pasiūlymo imtis.

Pusę metų truko įtemptas darbas, kurį vainikavo puikus rezultatas – vargonai buvo pastatyti ir suderinti, kunigaikščio svečiai negalėjo atsistebėti abiejų kūrėjų nagingumu. Greičiausiai J. Garalevičius gaudavo progą tiems svečiams ir pagroti.

Galimas dalykas, kunigaikščio patartas J. Garalevičius ryžosi toliau mokytis vargonų statybos meno. Susitapęs šiek tiek lėšų išvyko į Štetino miestą Vokietijoje. Anuomet tai buvo Pomeranijos hercogystės sostinė, kuri būdama Prūsijos sudėtyje tuo vardu didžiavosi nuo XVII amžiaus. Tik 1945 m. Potsdamo konferencijos sprendimu miestas buvo priskirtas Lenkijai ir nuo tada vadinamas Ščecinu. Tai štai tame mieste mūsų žemaitis 1884 m. pradėjo mokytis vargonų statybos meno Barnimo Griunebergo (Barnim Grüneberg, 1828–1907) vargonų statybos įmonėje. Po kelerių metų gavo mokslo baigimo diplomą, vėliau toje įmonėje dirbo. Montavo firmos vargonus įvairiose šalyse. Niekas nežino, prie kokių Europos miestų bažnyčių vargonų prisiliesta žemaičio Garalevičiaus nagingų rankų. Gal patyrinėjus tų bažnyčių ar B. Griunebergo įmonės archyvus (jeigu per karus išliks) paaiškėtų mums įdomūs dalykai?

Bažnyčioms dovanojo dieviškos muzikos balsą

Keturiolikos metų gyvenimo svetur pakako, kad ištartų – gana. 1898 m. J. Garalevičius atvyko į Kauną, kur susipažino su kompozitoriumi Juozu Naujaliu, per kurį gavo pasiūlymą

Jonas Garalevičius su seserimi Karolina Kazlauskienė ir viešniomis iš Amerikos

įspūdingas ir naujų jo pastatytų vargonų skaičius. Gali varginti tų bažnyčių išvardijimas, bet ne vienas skaitytojas atras sau brangią bažnyčią, kurioje stovi J. Garalevičiaus pastatyti vargonai ir tai reiktų įsiminti. Tie vargonai per mišias gaudžia Biršto Šv. Antano Paduviečio bažnyčioje, Garliavos Šv. Trejybės, Lazdijų Šv. Onos, Metelių Kristaus Atsimainymo, Platelių Šv. apaštalo Petro ir Pauliaus, Prienų Kristaus Apsireiškimo, Raseinių Šv. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų, Simno Šv. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų, Šilavoto Šv. Jėzaus Širdies, Veliuonos Šv. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų, Vilkijos Šv. Jurgio,

keli tūkstančiai kanklių ir kitų muzikos instrumentų. Kai kuriuose šaltiniuose teigiama, kad 1901–1914 m. su J. Astrausku pagamino per 2 tūkst. styginių instrumentų – suvalkiečių dvylikastgių kanklių, citrų su 15–20 stygų trimis ar šešiais klavišais. Kitur skelbiama, kad pagamino net apie 5 tūkst. kanklių, daug jų išsiųsta JAV lietuviams. Vargu ar kas šiandien besuskaičiuos. 1910 m. išleido knygą „Trumpas vadovėlis išsimokymui kaip groti ant kanklių“, parašė tris vadovėlius kaip skambinti citra ir kanklėmis. Išleido ir laikrodininkystės vadovėlį, parašė straipsnių į spaudą apie vargonus ir vargonininkus.

muzikiniai įspūdziai, kartu su kunigaikščiu Lievenu Tukumo pilyje savo rankomis gaminamais pirmais saloniniais vargonais, tęsiant pamokomis Štetine pas vargonų statybos korifėjų Barnimą Griunebergą, su vargonų statymo ir kitų muzikos instrumentų gamybos profesine veikla susijusiais įvykiais. Tuo labiau, kad J. Garalevičiaus gyvenimas vien profesine veikla neapsiribojo, jis nusipelnė ir lietuvių tautinio atgimimo sąjūdžio veiklai.

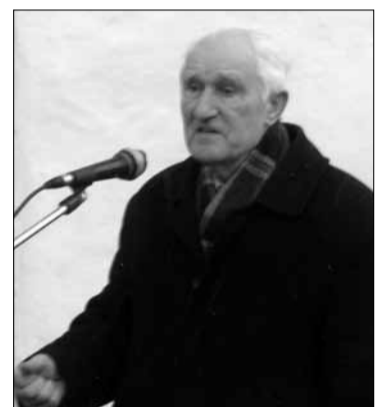
Vienas svarbiausių J. Garalevičiaus pastatytų muzikos instrumentų – Šiluvos Šv. Mergelės Marijos gimimo bazilikos vargonai, verti atskiro nagrinėjimo. Esama rimto pagrindo teigti,

Naujiems atradimams atvira erdvė

Išvardijome tikriausiai toli gražu ne visas bažnyčias, kuriose galima pasiklausti auksarankio žemaičio statytų vargonų. Štai kad ir Pakruojo Šv. Jono Krikštytojo bažnyčioje vargonai statyti 1904 m. – Jono Garalevičiaus statyti. Instrumento griežkykloje firminė porcelianinė emblema su įrašu „Jan Garalewicz / Kowno“ šio fakto neleidžia abejingai apeiti. Neturėtų gluminti lenkų kalba paliktas profesinės veiklos pėdsakas. Nepamirškime, kad ligi 1904 m. Šiaurės Vakarų krašte, kaip XIX–XX a. pr. vadintos Rusijos imperijos sudėtyje atsidūrusios buvusios LDK žemės, galiojo lietuviškos spaudos draudimas, tad lietuviškai pasirašyti bus galima tik po 1904 metų, atgavus teisę į savo kalbą parašytą spausdintą žodį. Tada jo statytuose vargonuose aptinkame užrašus „Jonas Garalevičius / Kaunas“. Remdamasis dr. Girėno Povilionio informacija, paminėsiu, kad Pakruojo bažnyčios vargonai yra nedideli, vieno manualo, su pedalais, 12-kos balsų. Tai romantiniai vargonai, kuriuose vyrauja aštuonių pėdų fleitiniai balsai, papildyti liežuveliniu trompetu. Traktūra mechaninė, oro skirstymo dėžės sklendinės. Vargonų griežkykla atskirta nuo vargonų spintos priešais prospektą, kuris yra istorinis su neogotikos elementais.

Leidom sau šiek tiek pasimėgauti profesine terminija, kuri tikriausiai sužadintų J. Garalevičių ir atvertų širdį platesniems komentarams.

Gaila, kad nepaliko atsiminimų (ar bent mes nieko apie tai nežinome), nepateko į žingeidais žurnalisto rankas – šiandien turėtume puikų liudijimą apie nuostabią veiklos sritį, kur susieja muzika, menas, technikos ir mechanikos meistriškumas ir, žinoma, verslas. O kur dar gyvenimo kelyje sutikti žmonės, pradėdant gimtųjų Žalpių muzikantais ir ten patirtais pirmaisiais

Kultūros istorikas Albinas Vaičiūnas daug metų rūpinosi Stasio Šilingo vardo įprasminimu

kad šie vargonai pasitarnavo ir J. Garalevičiui 1907 m. Seinų bazilikoje stant naujus vargonus ir didinant mažą buvusių vargonų prospektą. Šiandien Seinai didžiuojasi bazilikoje esančiais vargonais, neslopsta žinovų ginčai dėl vargonų labai meniško prospekto vienalaikiškumo ir priskirimo autentiškam Barokui. Viena iš versijų, kad tai J. Garalevičiaus pagal Šiluvos bazilikos vargonų prospektą meniškai atlikta replika. Bet apie tai kitoje rašinio dalyje.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Atminimo lentas šventina popiežiaus Garbės prelatas habil. dr. Vytautas Vaičiūnas

muzikos instrumentų kūrimo „liga“. Kunigaikštis taip pat buvo panašaus sukirpimo technikos „ligonis“, kuriam darbas su įvairiais mechanizmais ir darbo įrankiais teikė didžiausią palaimą. Kartą įsidrąsinęs J. Garalevičius pasiūlė šviesiausiam kunigaikščiu imtis bendros techninės kūrybos – kartu pasigaminti saloninius vargonus. Šio amato J. Garalevičius jautėsi pakankamai pramokęs, bent jau tiek, kad imtųsi gan avantiūriško užmojo. Jo drąsą didino vargonų statybos literatūra, kuria jau buvo spėjęs apsirūpinti. Sparnus dar didesniai polėkiui suteikė kunigaikščio Lieveno sutikimas tokio

pataisyti vargonus Kavarsko bažnyčioje. Toliau užsakymų vis daugėjo, prasidėjo savarankiška J. Garalevičiaus veikla. Dar tais pačiais metais Želvos bažnyčioje savarankiškai pastatė pirmus naujus vargonus. Matyt, vargonų remonto, statymo ir derinimo darbai sekėsi, jei J. Garalevičius Kaune Daugirdo g. nusipirko namą. Spaudoje esama duomenų, kad jame 1905 m. įsirengė vargonų dirbtuvę „Fabrika muzikos instrumentų“. Kaune nuo 1898 m. iki Pirmojo pasaulinio karo pradžios 1914 m. J. Garalevičius atnaujino ar perstatė apie šimtą vargonų. Gražus skaičius.

Želvos Šv. Ignaco Lojolos bažnyčioje, Telšių Šv. Antano Paduviečio katedroje. Kai kurie J. Garalevičiaus statyti vargonai šiandien atsidūrę už dabartinės Lietuvos ribų Baltarusijoje (Breslaujoje), Latvijoje, Ukrainoje (Smiloje), o Seinuose (dabar Lenkija) katedrai J. Garalevičius pastatė net trejus vargonus, vieni jų laikomi geriausiais jo pastatytais vargonais. Vaizdžiai tariant, J. Garalevičius Lietuvos bažnyčioms suteikė dieviškos muzikos balsą, be kurio sunku įsivaizduoti katalikiškas pamaldas.

Jo fabrike Daugirdo gatvėje buvo ir kanklių skyrius, jame pagaminta

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

2011 m. „Mokslo Lietuvos“ projektą „Mokslui, visuomenei ir kultūrai“ remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas.

ASMENYBĖ IR ISTORIJA

BALTASIS LIKIMO ŽIRGAS RAUDONA UODEGA (4)

Hadži Seraja Chanas Šapšalas savo darbo kabinete

Pradžia Nr. 2, 3, 4

Karaimų tautos dvasinio ir pasaulietinio vadovo, diplomato, orientalistinio mokslininko ir karaimų tautos muziejaus kūrėjo Hadži Seraja Chano ŠAPŠALO (1873–1961) 50-osios mirties metinės prasmingai paminėtos 2011 m. gruodžio 28 d. Trakuose. Likimas šiam žmogui lėmė būti faktiškai ne vien Lietuvos ir Lenkijos, bet ir didelėje Rytų Europos teritorijoje gyvenančių karaimų bendruomenių vadovu, o jo paties gyvenimas buvo prisotintas tokių įvykių ir netikėtų posūkių, apie kuriuos neramos sielos žmogui galima tik svajoti. Vis dėlto Seraja Šapšalas jau buvo įžengęs į tą savo gyvenimo tarpinį, kai ne nutrūktgalviškai šuoliuojantis, bet tvirta ranka valdomas Likimo žirgas galėjo būti sėkmingas gyvenimo pavyzdys.

Svečias iš Vilniaus pakeitė S. Šapšalo tolesnį gyvenimą

S. Šapšalui gyvenant emigracijoje Turkijoje kartą 1927 m. jį aplankė svečias iš Vilniaus, atvežęs žinią, kuri iš esmės pakeitė tolesnį jo gyvenimą. Trakuose vykęs visuotinis karaimų bendruomenių delegatų susirinkimas Serają Šapšalą išrinko Trakų hachanu – vyriausiuoju religiniu ir pasaulietiniu karaimų vadovu. Kaip atsimename iš pirmosios mūsų rašinio dalies, į šias pareigas S. Šapšalas buvo išrinktas dar 1910 m. mirus Trakų hachanui R. Kobeckui. Tąsyk S. Šapšalas Peterburgo į Trakus neiškeitė, garbingų pareigų atsisakė, o Trakų karaimai beveik 18 metų neturėjo oficialiai išrinkto hachano. 1915 m. S. Šapšalas buvo išrinktas Odosos ir Taurijos hachanu, bet pietinio karo Rusijoje viesulas nubloškė jį į Turkiją, iš kur Likimo baltasis žirgas jį atnešė į tuo metu Lenkijos valdžioje buvusį Vilnių ir Trakus. Vyresniojo dvasininko pareigas tuo metu vykdė Simonas Firkovičius (1897–1982), į minėtas pareigas išrinktas 1920 metais. Trakuose veikė laikinoji karaimų dvasinė valdyba. Gera proga priminti, kad Trakų hachanu S. Šapšalas buvo renkamas du kartus, nors pirmą kartą

jo išventinimo procedūra neįvyko.

Į Konstantinopolį atvykęs Vilniaus karaimų atstovas I. Zajančkovskis turėjo su S. Šapšalu suderinti jo persikėlimo į Vilnių sąlygas. S. Šapšalo kaip plačiai žinomo mokslininko, karaimų tautos istorijos, kultūros ir tradicijų žinovo autoritetas dviejuose atsikūrusiuose valstybėse atsidūrusioms karaimų bendruomenėms buvo reikalingas kaip oras ir vanduo. Pirmasis pasaulinis karas išjudino sėslius karaimus iš jų gyvenamųjų vietų, išblaškė po įvairiausių kraštus. Dalis Lietuvos karaimų evakavosi į Krymą, iš kur buvo kilę jų protėviai, taip pat į Rusijos įvairias vietas. Dauguma jų 1920 m. grįžo į gimtąsias vietas, bet atsidūrė į dvi dalis perskeltoje Lietuvoje. Vadinamasis Vilniaus kraštas – Vilnija su Lietuvos sostine Vilniumi ir Didžiojo kunigaikščio Gedimino laikų sostine Trakais – atsidūrė Lenkijos valstybės sudėtyje, o Panevėžio, Pasvalio, Talačkonių karaimai tapo Lietuvos piliečiais. Panašaus likimo Lucko ir Haličo karaimai kartu su Vilniaus ir Trakų karaimais nuo šiol buvo Lenkijos priklausomybėje. Vargu ar šios perturbacijos padėjo ir taip sparčiai tirpstančią karaimų tautą stiprinti, veikia priešingai. Norint tautą sutelkti, įkvėpti pasitikėjimo ir naujų jėgų, teko imtis ryžtingų sprendimų.

Priminsime, kad aptariamam metu Lenkijos teritorijoje atsidūrusių karaimų reikalais rūpinosi dar 1921 m. įkurtoji Vilniaus karaimų draugija. Ji įpareigojo Vilniaus karaimų bendruomenės tarybą sudaryti sutartis su Trakų, Lucko ir Haličo karaimų bendruomenėmis. Buvo numatyta, kad Lenkijoje gyvenančių karaimų religiniais reikalais nuo šiol rūpintis Trakų hachanas. Naujo Trakų hachano S. Šapšalo išrinkimas kaip tik ir buvo tą

pastangų reali išraiška, siekiant išsaugoti karaimų tautinį tapatumą.

S. Šapšalas išventintas Trakų hachanu

S. Šapšalas į Vilnių atvyko 1928 m. pavasarį, o jo ingresas – išventinimo iškilms – surengtos tų metų rugsėjo 11 dieną. Naujajam Trakų hachanui

įteiktas karaimų religinės ir pasaulietinės valdžios simbolis „altyn baš“ („aukso galva“) – puošni aukso apkalais puošta lazda. Nutarta, kad nuo šiol karaimų dvasinė valdyba veiks Trakuose, o hachanas gyvens Vilniuje, nors labai dažnai lankysis ir Trakuose.

Vilniuje S. Šapšalas profesionaliai susidomi karaimų tautos istorija, įninka rinkti vietos karaimų tautos materialios kultūros dalykus ir senosios literatūros šaltinius, kaip kad buvo daręs gyvendamas Irane, Kryme ir Konstantinopolyje, ar lankydamsi įvairiose šalyse. Aišku, domisi ir renka taip pat ir dvasinės kultūros reliktus, nors apie tai nė žodžio nėra sovietiniais laikais jo rašytose autobiografinėse. Tai joks priekaištas S. Šapšalui, jeigu bent kiek nuvokiame to meto gyvenimo realijas. Kiekviena santvarka turi savo kalbėsenos formą, prie kurios žmogui tenka taikytis. Ypač santvarkoje, kurioje dvasiniai dalykai buvo tapatinami su religiniais, o tai jau buvo anapus toleruojamos ribos.

Vilniuje įsikūręs S. Šapšalas dirba ir pedagoginį darbą, Vilniaus Stepono Batoro universitete dėsto Rytų kalbas. Skaito paskaitas Varšuvos, Krokuvos ir Lvovo universitetuose. 1928 m. Lenkijos orientalistų draugija jį išrenka savo nariu, o 1935 m. šios draugijos vicepirmininku. Nuo 1929 m. jis Lenkijos žinių akademijos (Lenkijos mokslų akademijos analogas) narys-bendradarbis. 1930 m. Lvovo universitetas S. Šapšalui už disertaciją „Karaimai Kryme, Lietuvoje ir Lenkijoje“ suteikė filosofijos Rytų kalbų kategorijos dak-

taro laipsnį. Šioje disertacijoje pirmą kartą mokslininkas bandoma įrodyti, kad karaimų, bent jau gyvenančių Rytų Europos kraštuose, kilmė turi tiurkų-chazarų etninį pamatą, o ne semitų-judėjų, kaip buvo skelbiama ir net spėta įsitvirtinti literatūroje. Taip buvo pradėta vadinamoji karaimų dejudeizacija, atsiejant karaimus nuo žydų etnoso, kai nuo seno karaimų išpažįstamas judaizmas buvo tapatinamas su jų etnine priklausomybe. Šios naujos teorijos pradininku laikytinas S. Šapšalas, kuris buvo karštas jos propaguotojas.

Sunki novatoriaus našta

S. Šapšalas pagarsėjo ir kaip reformatorius. Siekdamas savo doktriną įgyvendinti praktiškai, jis ligi tol įsitvirtinusių „hachamo“ titulą pakeitė į „hachano“, susiedamas šio žodžio kilmę su chazarų „kahan“, reiškiančiu valdovą. S. Šapšalas priėmė sprendimą atsakyti karaimų mokyklose mokyti ivrito, karaimų kalboje vartotus judėjų mėnesių ir švenčių pavadinimus pakeitė tiurkiškais. Vargu ar šioms reformoms apibūdinti labai dera terminas *tiurkizavimas*, kuriuo S. Šapšalo reformas įvardijo ir dabar tebevadina kai kurie vertintojai. Veikia tai siekis savo tautiečius karaimus sugrąžinti prie autentiškų etninių šaknų. Dr. Halina Kobeckaitė primena, kad karaimų kalboje ir religinėje leksikoje išliko daug senos turkiškos terminijos: Dievas vadinamas *Tenri*, šamanas – *kam*. Kumanų-poloviečių religinei terminijai artimi tokie karaimų kulto žodžiai kaip *jegiuiv*, reiškiantis „šventą, gerą namą“, t. y. katalikų bažnyčią, *din* – tikėjimą, *chydž* – religinę šventę, *zieriat* – kapines ir t. t. Apie karaimų religiją rašiusieji toli gražu ne visus šiuos dalykus nagrinėjo, kartais net sąmoningai ignoravo.

Nors tai buvo grįžimas prie ištakų, bet aptariamuoju metu kai kam nuskambėjo kaip iššūkis. Kaip ir bet kurios naujovės, klabinančios įprastus pamatus, S. Šapšalo inovacijos toli gražu ne visur buvo sutiktos palankiai, ligi šiol kelia nemažai mokslinių diskusijų ir net mažai ką bendro su mokslu turinčių ginčų. Mes taip pat jų neišspręsim, tad priimsime kaip duotybę, religinių pažiūrų ir ideologijų sankirtos išdavą.

Suprantama, kad S. Šapšalo pastangos grąžinti tai, kas per amžius buvo prarasta, sukėlė didžiulį pasipriešinimą tiek kai kuriuose moksliniuose, tiek visuomeninio gyvenimo sluoksniuose. Kitaip ir būti negalėjo. Visą gyvenimą jam tekdavo susidurti ir su aršiais šios teorijos priešininkais, kurių pakanka ir mūsų laikais. Kai kurių autorių straipsniuose, taip pat ir mokslinių konferencijų pranešimuose (pvz., kai kurių Izraelio mokslininkų) galima rasti daug kritikos S. Šapšalo argumentacijai ir išvadoms. Tai visiškai suprantama ir neturėtų stebinti.

Norint oponentą sumenkinti, labai patogu pasakyti, kad jo darbai neišlaiko

Snieguotas žiemos kelias veda į karaimų šventyklą – kenasą (2012-ųjų žiema)

griežtos akademinės kritikos. Taip pats tvirtintojas lyg ir atsistoja į akademinio „etalono“ pozą, tarsi jam pačiam pasakytai frazė negaliojotų. S. Šapšalas buvo kaltinamas siekiu savo moksliniuose tyrimuose pernelyg iškelti karaimų tautos reikšmę ir jos privalumus, dirbtinai sureikšminti jos vaidmenį pasaulio istorijoje. Vadintas romantiškos istorijos atstovu, kuris neatsispiria siekiui bet kuriais būdais dirbtinai „pasendinti“ savo tautos praeitį ir atskleisti jos kartais nebūtos nuopelnus žmonijai. Su panašia argumentacija susiduriame vertinant taip pat ir daugelį lietuvių tautos istorijos, o dar labiau priešistorės reiškinį. Neapsiplėsdami į šią temą pasakysime, kad visiems novatoriams ir reformatoriams vienaip ar kitaip tenka susirinkti jiems nedėkingų oponentų skirtus guzus ir mėlynės. S. Šapšalo veikla nebuvo jokia išimtis: vienų vertintojų buvo ne tik gerbiamas, bet gal šiek tiek ir apologetizuojamas, užtat idėjinį priešininkų buvo diliginamas ir vanojamas už „nepagrįstus“, „nepatikrintus“, „moksliškai nepamatuotus“ teiginius ir išvadas.

Karaimai ir totoriai gavino dėmesį Orientui

Vietos karaimų ir totorių įtaka pakankamai sviri, kalbant apie tarpukaryje Vilniaus universitete atgimusį dėmesį orientalizmui, kuris XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais buvo siejamas su arabisto ir tiurkologo Juozapo Senkovskio, mongolistikos pionieriaus Rusijoje Juozapo Kovalevskio, diplomato, poeto, keliautojo Aleksandro Boreikos Chodzko ir kitais vardais. 1832 m. uždarius Vilniaus universitetą, nuslopo ir dėmesys Orientui. Tarpukaryje tarp dviejų Pasaulinių karų Vilniaus universitete Rytų kalbos nebuvo dėstomos, bet orientalistika, kaip tvirtina dr. Halina Kobeckaitė, ėmė reikštis „savojų Oriento“, t. y. vietos karaimų ir totorių dėka. Tam tikrą indelį įnešė ir 1924 m. Vilniuje lenkų kalba pradėtas leisti mokslinis visuomeninis žurnalas „Myśl karaimska“ (Karaimų mintis). Žurnalo sumanytojas – Trakuose gimęs žymus orientalistas būsimo profesorius, akademikas, o tuo metu dar tik Krokuvos universiteto studentas Ananjašas Zajončkovskis (Ananjasz Zajaczkowski, 1903–1970). Redakcija buvo įsikūrusi Kaštonų (Kasztanowa) g. 2, atsakinguoju redaktoriumi buvo Ananjašas Rojeckis. Žurnale buvo spausdinami autoritetinių Lenkijos tiurkologų ir istorikų, tarp kurių S. Šapšalo, T. Kowalskio, taipogi ir tiurkologijos mokslus baigusio A. Zajončkovskio, darbai. Leidinio lygis profesionalumu gerokai prašokė kitus ligi tol leistus karaimų žurnalus, tai atspindėjo ir didėjanti apimtis. XX a. trečiajame dešimtmetyje žurnalą sudarė 30–40 puslapių, o ketvirtajame dešimtmetyje – jau 140–160 puslapių. Leidybą nutraukė Antrasis pasaulinis karas, iki 1939 m. rugsėjo spėjo pasirodyti 10 šio žurnalo numerių. 1946–1947 m. Lenkijoje buvo išleisti dar du šio žurnalo numeriai (redaktoriumi kaip ir prieš karą buvo A. Zajončkovskis), o 1948 m. žurnalas „Myśl karaimska“ pertvarkytas į leidinį „Przegląd orientalistyczny“ (Orientalistikos apžvalga).

„Myśl karaimska“ spausdino tokius reikšmingus, mus ir šiandien dominančius S. Šapšalo straipsnius kaip „Adomas Mickevičius svečiuose pas Krymo karaimus“, „Karaimų pėdsakų Damaske paieškose“, „Karaimai Krymo chanų tarnyboje“, „Keletas žodžių apie karaimų kunigaikščius Čelebi ir jų lavinamąją veiklą“ ir kitus. Atkreipsime dėmesį į A. Šišmano straipsnius „Karaimų ir totorių apgyvendinimas

Lenkijos prezidentas Ignacas Moscickis 1930 metais lankė ne tik Trakų, bet ir Lucko karaimų bendruomenes

Lietuvos Didžiojoje Kungaikštystėje“ ir „Karaimų kolonijos Trakuose Lietuvos didžiųjų kunigaikščių valdžioje“, B. Baranovskio „Lenkijos karaimų santykių su musulmonų Rytis klausimu“, R. Menickio „1688 m. universalas Trakų karaimams“, B. Zajončkovskio „Trakų karaimų patarlės, priežodžiai ir sparnuoti posakiai“, Liublino universiteto prof. Jano Čekanovskio straipsnį „Iš karaimų antropologijos paslapčių“ ir kt. Priminėme tik kai kuriuos straipsnius, kuriuose susipina orientalistika ir lituanistika.

1925 m. Vilniuje įsikūrė Lenkijos Respublikos totorių kultūros ir švietimo sąjunga (vadovavo Olger-

činskio jaunesnysis brolis Leonas), „Życie Tatarskie“ (Totorių gyvenimas), „Przegląd Islamski“ (Islamo apžvalga). 1929 m. Vilniuje įsteigti Totorių tautos ir privatus karaimų muziejai.

1932 m. Vilniuje S. Šapšalas įsteigė Karaimų istorijos ir literatūros mylėtojų draugiją, kuri bendradarbiavo su vietiniais totoriais – abi šias tautas vienyjo panašus istorinis likimas. Ir štai į ką dėmesį sutelkia H. Kobeckaitė: šios draugijos nariai vietos Oriente temą pamažu įveda į Europą. Antai 1934 m. S. Šapšalas dalyvavo Antrame turkų kalbų kongrese Stambule. 1930–1939 m. dėstydamas turkų kalbą Vilniaus aukštojoje politinių mokslų

Istorinį vaizdą Trakų senamiestis išlaikė karaimų gyvenamųjų namų dėka

pirmą Lenkijoje „Turkų-lenkų kalbų žodynelį“ ir pirmą „Turkų kalbos gramatiką“.

Be karaimų Trakai tapo sunkiai įsivaizduojami

1930 m. Trakuose lankėsi Lenkijos prezidentas Ignacas Moscickis (Ignacy Mościcki), apsilankė ir vietos karaimų bendruomenėje. Prie kinesės karaimai aukštam svečiui sutikti pastatė trimfo arką, pasitiko su vėliavomis, iškabintais spalvingais rytietiškais audiniais, kilimais ir gelių girliandomis. Prezidentas I. Moscickis savo ruožtu neliko skolingas, padovanojo karaimų bendruomenei puošnią spintelę karališkoms privilegijoms, dovanoms ir karaimų dvasinės valdybos archyvo vertingiausiems dokumentams laikyti.

Tais pačiais 1930-aisiais Trakuose pabuvojo Turkijos parlamento narys, turkų Turizmo klubo pirmininkas Reidas Saffet Bėjus. Nusifotografavęs su savo palyda, užkalbino vietos karaimes, kurios svečiui padovanojo krepšį garsiųjų Trakų agurkų. Vaišindamiesi tik ką nuskintais agurkais su medumi, svečiai turkiškai bendravo su Trakų karaimais. Išvydę Galvės ežero pakrantėje plūkiuojančius karaimų valteles, pavadintas „Batmast“ ir „Kiugurčium“, svečiai neslėpė malonus susijaudinimo, tvirtino pasijutę tarsi ne prie Galvės, bet prie Aukšinio Rago krantų. Suprantama, kad visuose tuose įvykiuose dalyvavo S. Šapšalas.

Statomas karaimų muziejus Trakuose

Regis, dar apie 1928-uosius metus imtasi bandymo susigrąžinti į Smolenską išvežtą Trakų karaimų dvasinės valdybos archyvą, bet kaip ne sykį panašiais atvejais yra buvę archyvo pėdsakų nei Smolenske, nei kituose Sovietų Rusijos miestuose „nerasta“. Neteko girdėti, kad išvežtas muziejines vertybes kada nors būtų pavykę susigrąžinti. Vis dėlto, S. Šapšalui pavyko surinkti įspūdingų karaimikos eksponatų, taip pat istorinių dokumentų, Krymo ir Turkijos chanų jarlykų, retų Šv. Rašto ir Korano egzempliorių. Visa tai galėjo įvertinti VI Lenkijos orientalistų suvažiavimo, vykusio Vilniuje 1937 m. vasarą, dalyviai. Tai buvo įmanoma tik S. Šapšalo kaip orientalistinio autoriteto dėka. Jo sukaupti karaimikos rinkiniai suvažiavimo dalyviams padarė įspūdį, tad jie memorandumu kreipėsi į Lenkijos švietimo ministeriją su prašymu skirti lėšų karaimų muziejui

Trakuose statyti. 1938 m. muziejaus pastato statybai buvo išskirta 33 tūkst. zlotų. Prasideda muziejaus pastato, suprojektuoto architekto J. Borovskio, statybos darbai, kuriems vadovavo S. Šapšalas. Galime įsivaizduoti tą pakilimą, kurį išgyveno Trakų karaimai, karučiais veždami akmenis būsimo pastato pamatams, kiti reikalingas statybinės medžiagas iš Vinių, treti mūrydami pastato sienas – juk jie kūrė savo tautos muziejų. Tai buvo S. Šapšalo viso gyvenimo svajonė, taip iki galo neįgyvendinta gimtajame Kryme. Dabar S. Šapšalas šia mintimi užkrėtė Lietuvoje gyvenančius savo tautiečius. Tų pačių metų liepos 6-ąją Trakuose, mišias aukojant vyresniajam dvasininkui S. Firkovičiui, buvo pašventintas kertinis būsimo muziejaus pastato akmuo, po kuriuo įmūrytas dėklas su dokumentu ateities kartoms ir apyvartoje buvusiomis monetomis.

1939 m. Vilniaus universiteto Filologijos fakultetas S. Šapšalą išrinko Rytų kalbų katedros ekstraordinariu profesoriumi. Dirbdamas mokslo labui, bendraudamas su kitais žmonėmis, ypač jaunimu, jautė būtinybę propaguoti Orientą, stengėsi pats ir kitus mokė pabrėžti karaimų tautos kitiškumą, savitumą, bet ne išskirtinumą. Niekada nepabrėždavo savo gilių žinių svarbos, nes tai galėtų būti suprasta kaip kito menkinimas, tegu gal ir netyčinis. Visa tai diegė ir savo tautoje: girdi, tegu apie mūsų privatumus kiti sprendžia ir daro išvadas, bet ne mes patys. Tokios nuostatos laikėsi visur ir visados, nepriklausomai nuo santvarkos ar išgyvenamo istorinio meto. Atrodo, kad Serajos Šapšalo asmenyje buvo sutelktos geriausios karaimų tautos savybės, pradėdant nuo orios laikysenos, ramios ir išmintingos kalbėsenos, sugebėjimo rasti bendrą kalbą su kiekvienu žmogumi. Visa tai buvo jaučiama, matoma ir vertinama visų žmonių, su kuriais S. Šapšalui tekdavo bendrauti.

Trakų karaimų susitelkimą ir pakilimą, statant savo muziejų, gerai įsivaizduojame, galime tik apgailestauti, kad kai pastatas jau buvo beveik užbaigtas ir liko iš S. Šapšalo buto Vilniuje muziejui skirtus eksponatus pervežti į Trakus, baltasis jo likimo žirgas dar kartą buvo priverstas kluptelėti. Prasi-dėjo Antrasis pasaulinis karas.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Tolumoje išnyra karaimų namų suspaustas Trakų Pusiasalio pilies bokštas

das Kričinskis), vėliau leidusi tokius leidinius kaip „Rocznik Tatarski“ (Totorių metraštis) (redagavo O. Kri-

mokykloje S. Šapšalas taip pat gilino Rytų kalbų pažinimo veiklą, su savo studentais lankėsi Turkijoje, parašė

LIKIMAI

PRANO DOVALGOS GYVENIMO MŪSLĖ

Vertėjo P. Dovalgos-Ramučio 100-sioms gimimo metinėms

(1911 10 02 – 1941 11 17)

Lietuviai – Sibiro tremtiniai. I eilėje 1-as dešinėje – Prano tėvas Kazimieras Dovalga

Pabaiga, pradžia Nr. 2

Petras Algis MIKŠA,
žurnalo „Lietuva ir Čekija“ redaktorius

Pranas Dovalga toliau rinko medžiagą naujai knygai, kurioje žadėjo pateikti slovakų prozos meistrų kūrybą, susirašinėjo su slovakų rašytojais: Martinu Rázusu (1888–1937), Elo Šándoru (1896–1952), Andrejumi Mrázū (1904–1964). Vertėjo laišškai šiems slovakų literatūros klasikams saugomi Slovakijos nacionalinės bibliotekos rankraštyne ir seniai laukia tyrinėtojo iš Lietuvos... „Kultūra“ 1938 m. viduryje (Nr. 6–7, P. 434–436) išspausdino A. Raibo slapyvardžiu pasirašytą slovakų prozos apžvalginį straipsnį „Grožinė slovakų raštija“. Ten pat buvo išspausdintas Zuzkos Zguriškos (tikr. pav. L'udmila Dvořáková, 1900–1984) apsakymas „Teatras kaime“, kurį išvertė tuo pačiu slapyvardžiu pasirašęs asmuo. Abu tekstai, mūsų nuomone, priklauso Pr. Dovalgos plunksnai. Tuo metu Lietuvoje joks kitas literatas nebuvo suinteresuotas tuo, ką tęsė Pr. Dovalga, siekdamas lietuvių skaitytojui pateikti pilną čekoslovakų prozos antologiją. Deja, šį jo kilnų, didelį ir svarbų darbą nutraukė netrukus prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas, Čekoslovakijos dalinė

(1938), o vėliau ir visiška (1939) krašto okupacija, pavertusi demokratiškiausią Europos valstybę Vokietijos protektoratu.

1938–1939 metais Pr. Dovalga buvo įsitraukęs į čekų pasipriešinimo judėjimą, užsiėmęs politika, studijavo Filosofijos fakultete, Bratislavoje. Tai rodo dokumentai, saugomi T. G. Masaryko archyve Prahėje, kuriuos neseniai mokslinėje spaudoje publikavo slovakų istorikai. Pr. Dovalga bendradarbiavo su dienraščiu „XX Amžius“, rašė jam reportažus iš Sudetų krašto, Austrijos, Slovakijos, Vengrijos, nukreiptus prieš nacionalsocialistų režimą.

1938 m. spalio 6 d. Žilinoje (Slovakija) susitikusios dauguma politinių partijų, išskyrus komunistų ir socialdemokratų, pasirašė ir įteikė Andrejaus Hlinkos (1864–1938) įkurtai Slovakų liaudies partijai vadinamąjį Žilinos protokolą, reikalaujantį Slovakijos autonomijos ir savarankiškos slovakų vyriausybės sukūrimo. 1922 m. A. Hlinka rašė: „Lenkai mums nėra mažesni broliai negu čekai... Lenkų katalikiškas ir krikščioniškas mentalitetas mums yra žymiai artimesnis negu čekų husitizmas, progresyvizmas ir erotiškasis materializmas.“ Spalio 7 d. buvo paskelbta pirmoji Slovakijos

■ Nukelta į 9 p.

Dėdei PRANUI DOVALGAI atminti

Techn. m. dr. Jonas MARTYNAITIS
ir inž. Juozas Algimantas MARTY-
NAITIS

Vėl sugrįžti prie apmąstymų apie mūsų giminės žymų žmogų Praną Dovalgą leido netikėtai svarbi žinia apie Petro Algio Mikšos publikaciją „Jonavos krašto sūnus: Pranas Dovalga-Ramutis“ Jonavos laikraštyje Naujienos 2012 m. sausio 31 dieną. Tai išsami publikacija, supažindinanti kraštiečius su dėdės Prano tragišku gyvenimu, jo visuomene veikla ir literatūriniu darbu. Mūsų giminė yra nepaprastai dėkinga Petru Algii Mikšai už atliktą kruopštų darbą archyvuose ir to meto periodinėje spaudoje. Jis tapo mūsų giminės artimu ir nuoširdžiu bičiuliu. Mes tikime, kad bendromis su juo pastangomis atskleisime daugiau Prano Dovalgos gyvenimo ir kūrybos puslapių.

Mes abu esame gimę po dėdės Prano tragiškos mirties ir apie jį žinojome tik iš močiutės Onos Dovalgienės (kai kuriuose senuose dokumentuose Ona Davalgienė), mamos Stanislavos Davalgienės-Martynaitienės ir tėvo Juozo Martynaičio bei kitų giminių pasakojimų nuotrupų. Pokario laikai buvo labai sudėtingi (Prano tėvas – mūsų senelis – Kazimieras ir broliai Kazys ir Mykolas su šeima buvo ištremti į Sibirą, mūsų tėvai laikė namuose paruošę maišus su krauti daiktus ir maistą nenumatytam atvejui) ir, matyt, dėl to vengė detalaus pasakojimo apie dėdę Praną.

Vis dėlto močiutės Onos dažnas kartojimas ir viltis iki pat jos mirties, kad Pranas atsilieps, liko mūsų atmintyje. Mamos rašytos paieškos per

Tarptautinį Raudonąjį Kryžių liko be rezultatų. Šeimoje yra išlikę ir paskutiniai Prano laišškai, rašyti mūsų mamai, rodę pastarųjų metų Europos situacijos sudėtingumą, Vokietijai okupavus Čekoslovakiją ir ne tik ją. Dėdė Pranas buvo pilietiškas žmogus, mylėjęs ne tik Lietuvą, bet ir Čekoslovakiją, kurioje studijavo ir dirbo žurnalistu. Matyt, jo pozicija užstoti nepriklausomą Čekoslovakiją buvo negatyviai vertinta okupantų, ypač paastrėjęs situacijai per ypatingą padėtį 1941 metais ir atvykus Hitlerio bendrui R. Heydrichui, siekiant žiauru terorui sunaikinti čekų patriotus. Iki minėto straipsnio išspausdinto Jonavos laikraštyje mūsų giminė nežinojo, kad dėdė Pranas buvo sušaudytas nacių 1941 m. lapkričio 17 d. (dabar Tarptautinę studentų dieną) Prahėje kartu su čekais (o jis tuomet dar ir studijavo Prahėje) ir buvo tik numanoma, kad jis žuvo karo metais.

Mūsų tėvas Juozas Martynaitis yra kilęs iš Jonavos krašto ir mokėsi kartu su dėde Pranu Kaune, kur kartu abu baigė LMPS. Kauno gimnazijos suaugusiems VI laidą 1929 metais. Jiems dėstė to meto Lietuvos šviesuoliai V. Lašas, Z. Žemaitis, A. Purėnas, docentas K. Šleževičius, direktorius J. Norkus, kurių nuotraukos su absolventais yra 1929 metų vinjetėje. Dėdės nuotrauka įdėta Jonavos laikraštyje yra iš to laiko. Dėdė Pranas supažindino savo seserį Stanislavą su bendramoksliau Juozu Martynaičiu ir jie vėliau sukūrė šeimą. Mamos Stanislavos ir 6-riais metais vyresnio brolio Prano santykiai buvo labai šilti, draugiški ir jis turėjo didelės įtakos formuojant sesers asmenybę ir pasaulžiūrą. Kelis kartus

mūsų mama su Pranu viešėjo Bratislavoje, Prahėje, Berlyne, Drezdene 1935–1936 metais. Tai liudija daug bendrų nuotraukų ir laišškai namiškiams. Jie artimai bendravo su slovakų ir čekų rašytojais ir inteligentija. Mama buvo gera talkininkė Pranui, ruošiančiam spaudai to meto čekų literatūros klasikų vertimus: organizuodavo jo vertimų iš čekų ir slovakų kalbų rankraščių spausdinimą ir bendravo su Kauno leidyklomis, ruošdama brolio versta slovakų ir čekų klasikos knygas bei jų literatūros antologiją. Yra išlikę Prano laišškai seseriai su nuorodomis leidykloms ir spausdinimo darbams atlikti.

Mes vertiname, kad tokių nuoširdžių ir atsidavusių savo profesijai žmonių kaip žurnalo „Lietuva ir Čekija“ redaktorius Petras Algis Mikša ir kitų dėka, pavyko iškelti iš užmaršties šviesų Prano Dovalgos (1911 10 02–1941 11 17) prisiminimą. Jis plačiai tuo metu atskleidė čekoslovakų tautos literatūrą, gyvenimą ir kultūrą prieškarinio Lietuvoje.

Trumpi biografijos duomenys

Juozas Algimantas Martynaitis gimė 1942 04 24 Kaune. 1959 metais baigė Kauno VII vidurinę mokyklą ir tais pačiais metais įstojo į Kauno politechnikos instituto Elektrotechnikos

Techn. m. dr. Jonas Martynaitis su straipsnio autoriumi Petru Algii Mikša Tarptautinėje Vilniaus knygų mugėje (2012-ųjų vasaris)

fakultetą. Jį baigęs nuo 1965 m. pradėjo dirbti Lietuvos elektrinėje Elektrėnuose. 1970–1972 metais tarnavo sovietų kariuomenėje Kolas tarnasalyje. Grįžęs iš kariuomenės vėl dirbo Elektrėnuose, nuo 1975 metų Kauno termofikacinėje elektrinėje ir vėliau Kauno energijoje. Nuo 2009 metų pensininkas.

Žmona Giedrė dirba vyr. buhalterio pavaduotoja. Užaugino tris vaikus, sulaukė keturių anūkų.

Jonas Martynaitis gimė 1964 04 19 Kaune. 1964 m. baigė Kauno VI vidurinę mokyklą ir tais pačiais metais įstojo į Kauno politechnikos instituto Elektrotechnikos fakultetą. Šį fakultetą

baigė su pagyrimu ir buvo paliktas Kauno politechnikos instituto Elektrotechnikos fakultete, kuriame praleido 42 darbo metus.

1980 m. apgynė technikos mokslų daktaro disertaciją, paskelbė daugiau negu 60 mokslo darbų, sukūrė daug išradimų ir turi daug Europos patentų. Mokslo kryptis – elektronikos prietaisai medicinai.

Žmona Alicija – inžinierė statybininkė. Užaugino sūnų ir dukrą, sulaukė dviejų anūkų ir dviejų anūkių. Dabar abu jau pensininkai.

■ Atkelta iš 8 p.

autonominė vyriausybė, vadovaujama Jozefo Tiso (1887–1947). Jis vadovavo vyriausybei (keitėsi kai kurie ministrai) ir buvo vidaus reikalų ministras iki 1939 m. kovo 9 d. Pr. Dovalga yra tekę susitikti su J. Tiso ir su juo kalbėtis. Tai patvirtina čia minimi dokumentai.

Pr. Dovalga į Trenčiną pas papulkininkį Jiržį Kosiną, apskrities štabo vadą, atvyko apie vidurnaktį – spalio 5 d., turėdamas svarbių žinių Hradui apie minėtos „liaudininkų“ partijos poziciją, kuri turėtų būti išdėstyta būsimoslovakų partijų suvažiavimo metu (spalio 6 d.) ir „apskritai dėl galimybių bendradarbiauti tarp čekoslovakų valdžios ir Liaudies partijos“.

Štabo vadas telefonu informavo Hradą, t. y. Prezidentūrą, kad pas jį atvyko „inž. Dovalga, lietuvių žurnalistas, gyvenantis Bratislavoje <...>“ – jam „pateikdamas tiek ir Filosofijos fakulteto Bratislavoje studento pažymėjimą, tiek ir žurnalisto akreditaciją, išduotą URM (Užsienio reikalų ministerijos) Nr. M–11117. Asmens dokumentų neturėjo, nes nesitikėjo, kad jie bus reikalingi pateikimui“.

Štabo vadas Hradui raportavo, kad Pr. Dovalga pagal surinktą informaciją „tiek iš vietinių Liaudies partijos atstovų Bratislavoje, tiek iš asmeninio pokalbio su ambasadoriumi Tiso, rez. [iduojančiu. – P. A. M.] Banovcėse“, patvirtinusio surinktos informacijos tikslumą, padarė išvadą apie svarbiausius, aktualiausius politinius klausimus, kurie bus svarstomi suvažiavime spalio 6 dieną (7 punktai išdėstyti J. Kosinos pranešime). Pranešimo pabaigoje J. Kosina priduria, kad „Už Dovalgos asmenybę gali patvirtinti dr. J. Palivecas, Užs. reik. Ministerijos patarėjas, Spaudos tarnybos valdininkas arba apskritai Užsienio reikalų ministerija“. Ir paaiškina, jog „Pono Dovalgos žinios nėra suvažiavimo, vyksiančio spalio 6-ąją, apibendrinimas, bet medžiaga, kuri bus svarstoma suvažiavime ir dėl kurios, matyt, bus priimti atitinkami sprendimai“.

Pr. Dovalga paprašė gen. štabo pplk. J. Kosinos, jog šis kuo greičiau apie tai praneštų redaktoriui Ferdinandui Peroutkai ir dr. Palivecui, nes „jo nuomone, ši reikalų prieš suvažiavimą būtų galima kažkoku būdu pakreipti kita linkme, pvz., „liaudininkams“ ką nors pasiūlyti ir taip išlaikyti čekoslovakų vienybę. Su kitomis sąlygomis, nei yra nurodytos aukščiau, „liaudininkai“ nesutiks“.

Pr. Dovalgos viešnamė pas pplk. Jiržį Kosiną užtruko 40 minučių. Spalio 6 d. prezidentas dr. E. Benešas atsištydino.

Ferdinandas Peroutka (1895–1978) buvo laikomas vienu žymiausių čekų žurnalistų, netgi gretinamas su legendiniu Karelju Havličeku Borovskiu (1821–1856). Jam būdingas kritiškas, į vakarų civilizaciją orientuotas mąstymas, sarkastiškai aštrus stilius, aiškios formuluotės. Karo metais slėpėsi Alpėse, kad išvengtų tarnybos austrų kariuomenėje. 1918 m. spalio 28-ąją (Nepriklausomybės šventė) sutiko jau Prahoje. 1919–1924 m. žurnalo „Tribuna“ vyr. redaktorius. T. G. Masarykui padedant, gavo milijoną čekoslovakų kronų ir įsteigė nuosavą savaitraštį „Přítomnost“ (Dabartis). Jo pirmasis numeris pasirodė 1924 m. sausio 17 d. ir buvo leidžiamas iki Antrojo pasaulinio karo pradžios, kol jį uždraudė naciai. Savaitraštis spausdino žymių Pirmosios respublikos literatų ir menininkų straipsnius, kūrybą (broliai J. ir K. Čapekai, Alfredas Fuchs, H. Ripka, Zdenekas Smetáčėkas, Fran-

Pranas Dovalga (viršuje dešinėje) vaikystėje su broliais Kazimieru (šalia), Mykolu (l eilėje, kairėje), seserimi Stanislava ir motina Ona Dovalgiene.

tišekas Götzas, Gustavas Winteris ir daugelis kitų). Jo politiniai komentarai buvo spausdinami „Lidový noviny“ puslapiuose.

F. Peroutka priklausė Hrado politikų palaikančių čekų politikų, žurnalistų ir kultūros darbuotojų kairuoliškai grupei, kurios atstovai buvo ištikimi demokratinio humanizmo principams. F. Peroutka dar 1926 m. iškėlė diskusiją apie pasipriešinimą, po metų išleisdamas straipsnių rinkinį „Kdo nás osvobodil?“ F. Peroutka buvo nuolatinis K. Čapeko „penktadienių“ dalyvis ir dažnas garsaus visuomeninio klubo Prahoje „Na Příkopěch“ lankytojas. Jo kritiškos dvasios blaivumas reiškėsi ne tik publicistiniais tekstais periodikoje, konsultuodamasis su Masaryku ir Benešu jis išleido plačios apimties knygą „Budování státu“ (1933–1938) (Valstybės statyba). Kita jo žinoma knyga – „Ano a ne“ (Taip ir ne), išleista 1932 m. – apybraižų rinkinys apie žymias politikos ir kultūros asmenybes (Goethe, Freud, Havličėk, Lenin, Masaryk). Jo literatūros kritiką atstovauja 1939 m. išleistas rinkinys „Osobnost, chaos a zlozvyky“ (Asmenybė, chaosas ir kvailystės).

Naciams okupavus Čekoslovakiją, Fr. Peroutka kartu su kitomis iškiliomis asmenybėmis buvo suimtas, vėliau paleistas, ir pirmomis karo dienomis – 39-ųjų rugsėjį – vėl suimtas ir iki karo pabaigos kalintas koncentracijos stovykloje Dachau ir Buchenvalde. Po karo, 1946 m. kovą Fr. Peroutka pradėjo leisti savaitraštį „Dnešek“ (Šiandien), redagavo kitus leidinius. Po 1948 m. perversmo Peroutka emigravo į JAV, dalyvavo čekų emigrantų veikloje, vadovavo „Laisvosios Europos“ čekiskajai redakcijai (parašė 1 500 apžvalginių komentarų), rašė ir leido knygas, ne tik publicistines, bet

ir grožinės literatūros. Pasisakė prieš neteisėtą vokiečių tautybės asmenų išskeldinimą iš Čekoslovakijos. Mirė nuo plaučių vėžio. 1991 m. jo palaikai pervežti į Prahą, palaidoti Vyšehrado kapinėse.

Kitas artimas Pr. Dovalgos bičiulis buvo Josefas Palivecas (1886–1975), diplomuotas teisininkas, 1930–1938 m. užėmęs aukštą pareigą Užsienio reikalų ministerijoje Prahoje. Čekų enciklopediniai žinyai jį apibūdina kaip čekų poetą, eseistą, vertėją ir antinacinių pasipriešinimo dalyvį. Jo poezija gan originali. Dalyvavo Pirmajame pasauliniame kare ir buvo sunkiai sužeistas, 1916 m. iš kariuomenės komisuotas. Po karo dirbo diplomatinėje tarnyboje (Ženevoje ir Paryžiuje). 1930 m. vedė brolių Čapekų seserį H. Koželuhovą. Vokiečiams okupavus Čekoslovakiją (1939 m. kovo 15 d.), įsijungė į pasipriešinimo judėjimą, užimdamas aukštą pareigą, vėliau koordinavo įvairių pasipriešinimo grupių akcijas. 1944 m. vokiečių suimtas ir kalintas (iki karo pabaigos) Pankracio kalėjime. Pasibaigus karui, grįžo į darbą Užsienio reikalų ministerijoje. Po perversmo, 1949 m. vėl buvo suimtas (ši kartą – komunistinės valdžios). Kartu su garsiąja Milada Horáková buvo nuteistas ilgiems kalėjimo metams.

Jo poezija sietina su prancūzų poeto simbolisto Paul Valéry kūryba, kurią Palivecas yra vertęs į čekų kalbą. Išleido šias originalias knygas: „Pečetní prsten“ (1941), rinkinį „Hlasý domova“ (1940 m. Prancūzijoje), „Naslouchání“ (1942), „Spáček“ (1943). Paliveco kūrybos rinktinė pasirodė 1943 metais. Poetą ir diplomatą reabilitavus, jos 3-ias leidimas išėjo 1969 metais.

Pranas Dovalga Čekoslovakijoje artimai bendravo (bendradarbiavo)

su daugeliu žymių to meto politikos, kultūros, meno atstovų. Ateityje jis būtų galėjęs daug nuveikti savo šalies ir Čekoslovakijos labui. Tam įtakos turėjo mokytojai, prisilietę prie asmenybės formavimo: Jonas Kartanas (direktorius, 34 metų viengungis, matematikas); Jonas Šleinis (kunigas kapelionas, 43 metų, dėstė tikybą); Filiomena Kisielytė (24 metų, auginusi 2 našlaites, mokė lietuvių kalbos ir istorijos); Konstancija Kisielytė (23 metų, visuomenės mokslą, fiziką, geografiją, mokė dailės ir darbų); Kazimiera Žekonytė (30 metų, mokė vokiečių kalbos); Kazimieras Mikonis (25 metų, gimnastikos, pašybos ir braižybos, dainavimo mokytojas). Dar reikėtų paminėti 69 metų mokyklos gydytoją Julij Ganusevičių, 21 metų Eleną Smetonaitę – raštvėdę, ir 57 metų sargą Stanislovą Černevičių, viengungį vyrą, kviesdavusį mokinius į pamokas ir pranešdavusį jų pradžią...

Geriausiai direktoriaus J. Kartano apibūdintos (charakterizuotos) mokytojos Filiomena ir Konstancija Kisielytės, kurios „Pamokas veda gyvai, įdomiai, aiškina ryškiai ir vaizdžiai. Jos pasidarbavo ne tik mokyje, bet ir rengime mokinių vakarėlių, koncertų, paskaitų, pačios dalyvaudamos choruose, dainomis ir darbu kėlė lietuvių tautinį susipratimą sulenkėjusioje Jonavos apylinkėje“. Ir šios mokytojos nebuvo baigusios gimnazijos! Kitų mokytojų charakteristikos, parašytos direktoriaus, žymiai pažymesnės.

Mokykla, į kurią Pr. Dovalga įstojo baigęs keturklasę Jonavos vidurinę mokyklą, buvo įkurta 1921 m. rugsėjo 15 d. ir pavadinta „Lietuvos mokytojų profesinės sąjungos Kauno vidurinė mokykla“. 1923 m. kovo 4 d. Mokykla pavadinta „Lietuvos mokytojų profesinės sąjungos Kauno gimnazija suaugusiems“ (trumpesnis pavadinimas: „LMPS Kauno gimnazija suaugusiems“). Gimnazija buvo įsikūrusi (nuo 1928 m. rugpjūčio 15 d.) Vokiečių pradžios mokyklos name (Vytauto pr. 24) – 4 klasės, ir Žydų komercinės mokyklos patalpose (Lukšio g. 2) – 2 klasės. Mokinių amžius – nuo 17 iki 29 metų. Mokykloje 1928 m. pabaigoje dėstė 16 mokytojų, jų tarpe – plačiai žinomi prof. Zigmąs Žemaitis (matematika), prof. Antanas Purėnas (chemija), doc. Kazys Sleževičius (kosmografija, fizika), prof. Vladas Lašas (piešimas) ir kt.

Šią gimnaziją lankė tie, kurie negalėjo mokytis įprastoje (normalioje) gimnazijoje: valstybės tarnybų, įvairių įstaigų ir įmonių tarnautojai, kariai, karininkai, Lietuvos kariuomenės savanoriai, invalidai ir kiti. Gimnazijai (joje mokėsi 177 mokiniai) vadovavo mokytojas Jonas Norkus, dėstęs lietuvių kalbą ir istoriją.

Pranas Dovalga tuo metu dirbo dienraščio „Lietuvos Aidas“ ekspedicijoje.

1929 m. gegužės–birželio mėn. vyko baigiamieji egzaminai (12). Visus egzaminus Pranas Dovalga išlaikė gerais pažymiais (vienas dalykas įvertintas penketu, du – trejetu (lietuvių k. ir trigonometrijos rašomieji darbai). 1929 m. birželio 17 d. Gimnazijos pedagogų taryba savo posėdyje nutarė išduoti brandos atestatus 31 abiturientui, jų tarpe ir Pranui Dovalgai.

Baigęs gimnaziją, Pr. Dovalga ru- denį sumanė studijuoti Lietuvos uni-

versitetė – statybą Technikos fakultete. Rektorių patenkino jo prašymą ir 1929 m. rugsėjo 13 d. buvo priimtas. Stodamas į Universitetą, dokumente gyvenamąją vietą nurodo Pabartonių vienkiamį. Bet spalio 4 d. Pr. Dovalga vėl rašo prašymą rektoriui, nes „staiga aplinkybėms pasikeitus“, jo „ekonominis stovis visai paired“ ir jis negalės „studijuoti pasirinkto dalyko“, todėl prašąs jam leisti „persikelti Teisių fakultetan studijuoti teisę“. Studijuodamas teisę, Pr. Dovalga gyveno Jonavoje.

Pasimokęs metus Teisės fakultete, 1930 m. spalio 18 d. Jonavoje jis parašo pareiškimą Vytauto Didžiojo universiteto rektoriui prašydamas visus jo dokumentus, jam iš universiteto išstojus (toks dokumentas jo byloje nerastas) – „persiūsti betarpiškai Žemės ūkio Akademijos Ponui Rektoriui <...>“. Pr. Dovalgos pavardę užtinkame Žemės ūkio akademijos studentų 1930 m. sąrašė. Jis studijavo agronomijos skyriuje.

Tuo metu akademijos rektoriumi buvo prof. J. Tonkūnas. Prarektorius – prof. K. Aleksa ir visas būrys žinomų dėstytojų: profesoriai F. Kemėšis, D. Rudzinskis, V. Vilkaitis, docentai J. Elisonas, V. Gaigalavičius, V. Ruokis ir kiti. Akademijoje įvykdyta reforma – agronomija suskirstyta sekcijomis (augalininkystė, gyvulininkystė, žemės ūkio ekonomija).

1932 m. spalio 7 d. susirinkusi Žemės ūkio akademijos taryba (Rektorius prof. J. Tonkūnas, prarektorius prof. K. Aleksa, prof. V. Ruokis, prof. V. Vilkaitis, docentai P. Jucaitis, A. Kondrotas, J. Kriščiūnas, S. Nacevičius, J. Paltarokas, P. – V. Raulinaitis ir B. Vitkus) patvirtino žemės ūkio ekonomikos sekcijos 5 semestro studentų sąrašą (7 studentai), 3-uoju nr. pažymėtas Pr. Dovalga.

Įvykdyta reforma, t. y. agronomijos suskirstymas sekcijomis, matyt, buvo atlikta per anksti, todėl Vyriausybė 1939 m. rugsėjo 16 d. įsakymu panaikino agronomijos skyriaus sekcijas, ir visi jame studijuojantys gavo vieną bendrą mokslinį išsilavinimą (diplomuotas agronomas).

1933 m. viduryje Pr. Dovalga nu-siuntė akademijos rektoriui prašymą išbraukti jį iš akademijos studentų sąrašo. Jo prašymas buvo patenkintas. Gaila, nesant smulkesnės pasišalinimo iš Žemės ūkio akademijos studentų bendruomenės motyvacijos, nenorėtume šio fakto komentuoti. Gal tai susiję su principingos asmenybės maksimalistiniu charakteriu, temperamentu, tačiau šis faktas padėjo tašką jo studijoms Lietuvoje.

Ankstvyva karžygiška mirtis nuo bendro Lietuvos ir Čekoslovakijos okupanto – vokiečio – kulkos, ne tik nesumenkino jo atliktų darbų, bet abiem – lietuvių ir čekų – tautoms yra pavyzdžiu pasišventimo tautai, žmogui, kultūrai, demokratijai, reikalaujančiu bent kuklaus jo asmenybės įamžinimo Čekijos Respublikoje ir Lietuvoje. Tuo privalėtų pasirūpinti abiejų šalių užsienio reikalų ministerijos.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

2011 m. „Mokslo Lietuvos“ projektą „Mokslui, visuomenei ir kultūrai“ remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas.

VERTINIMAS

2011 METŲ LIETUVOS MOKSLO PREMIJOS – reikšmingas nudirbtų darbų matas

■ Atkelta iš 1 p.

XXI amžiuje – naujų technologijų, kasdienių atradimų ir labai sparčiai kintančių žinių amžiuje. Turime prie nuolatinių pokyčių prisitaikyti, nebijoti globalios konkurencijos, siekti gilesnių žinių ir tuo pagrindu kurti ambicingą Lietuvos ateities perspektyvą.

Lietuvos MA prezidentas V. Razumas priminė, kad pagal Mokslo premijų nuostatus laureatas šiais metais plačiai visuomenei turės pristatyti savo darbus, o Mokslo akademija tuos pristatymus organizuos. Laureatai turėjo gerą progą pasinaudoti savotiška repeticija, nes po premijų įteikimo tiek atskirų darbų autorių, tiek kolektyvinių darbų atstovų buvo paprašyta iš tribūnos trumpai pristatyti savo premijuoto darbo esmę. Kai kurias laureatų mintis pristatysime šioje publikacijoje.

Lietuvos bernardinų meninio paveldo tyri- nėtoja

Lietuvos bernardinų meninio paveldo tyrinėtoja dr. Rūta Janonienė pasveikinusi visus salėje esančiuosius su artėjančia Kovo 11-ąja pripažino, kad be šios šventės, be Lietuvos valstybingumo atstatymo nebūtų ir šio jos darbo. Jo tema siejasi su Vilniaus bernardinų bažnyčios dvasingumo tradicija, meno kūriniais ir apskritai su religinio meno raida nuo pat šios bažnyčios pastatymo XV a. viduryje iki uždarymo XIX a. viduryje.

Ką žinojo apie Vilniaus Šv. Pranciškaus Asyžiečio, plačiau žinomą

kaip Vilniaus bernardinų bažnyčia, prieš imdamasi tyrimo? Žinojo, kad tai vienas išpūdingiausių ir gražiausių gotikinės architektūros paminklų Vilniuje, tačiau iš visuomenės atminties jis buvo tarsi ištrintas. Tą patį galima pasakyti apie Lietuvos mokslo istoriją, kurioje šiai bažnyčiai, kaip ir vienuoliams bernardinams, buvo likę labai mažai vietos. Dešimtmečiais Vilniaus bernardinų bažnyčia stovėjo uždaryta, o sudaužytas, išplėštas jos interjeras buvo tarsi kraujuojanti Vilniaus senosios architektūros ir meno žaizda. Lietuvoje atkūrus nepriklausomybę šią bažnyčią pradėta iš naujo kelti tiek religinės bendruomenės gyvenimui, tiek kaip mokslinio ir meninio tyrimo objektą.

R. Janonienės tyrimai aprėpė įvairias meno apraiškas pačioje bažnyčioje ir prie jos prigludusiame vienuolių bernardinų, arba mažųjų brolių observantų, vienuolyno architektūriniame komplekse. Menotyrininkei rūpėjo parodyti, kaip nuo pat bažnyčios ir vienuolyno komplekso pastatymo čia kalėsi pranciškoniškojo dvasingumo daigai, kurie suvešėjo visoje Europoje mažųjų brolių observantų konventuose ir bažnyčiose. Tyrinėtojai rūpėjo parodyti, kad bendriausios pranciškonų idėjos ir dvasingumo tradicijos rado tinkamą raišką dirvą Lietuvos to meto visuomenėje, tvirtinosi vietinio pamaldumo ir dvasingumo aplinkoje, atliepė žmonių poreikius, estetinį suvokimą ir kaip visa tai kito keičiantis istorijos raidoje visuomenei, taip pat ir pačiai Bažnyčiai prisitaikant prie gyvenimo pokyčių.

2011 m. mokslo premijos laureatė dr. Rūta Janonienė tyrinėja Lietuvos bernardinų meninį paveldą ir Vilniaus konvento architektūrą ir dailę

R. Janonienė, kaip labai svarbius, išskiria Bernardinų bažnyčios sienų tapybos restauravimo darbus. Jie buvo pradėti dar sovietinėje Lietuvoje, bet tikrąjį pagreitį įgavo ir buvo įgyvendinti jau nepriklausomoje Lietuvoje. Tos sienų tapybos kompozicijos tarsi išniro iš užmaršties, apie jas nieko nebuvo žinoma nei iš šaltinių, nei natūroje. R. Janonienė teko atributuoti sieninės tapybos siužetus, interpretuoti, imtis ikonologinio tyrimo, rasti tiems kūriniams vietą bendroje Europos sieninės tapybos tradicijoje.

Už šiuos darbus R. Janonienė įteikta 2011 m. mokslo premija. Anot laureatės, Vilniaus Bernardinų bažnyčia yra itin vertingas architektūros ir meno paminklas. Praėjusių šimtmečių menininkai šiame ansamblyje paliko išstisus meno kūrinių klodus, kurie prieš vertintojo akis atsiskleidžia meninio, kultūrinio, religinio gyvenimo apraiškoms ne tik šios konkrečios bažnyčios, ne tik Vilniaus miesto, bet ir visos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės mastu. Savo atliktus tyrimus R. Janonienė laiko tam tikru baigtu etapu ir išeities pradžia kitų tyrinėtojų darbams. LDK mažųjų brolių observantų sukurtas meninis paveldas nusipelnė tolesnių tyrimų, nes tai labai svarbu, norint giliau pažinti turtingą Lietuvos kultūros istoriją.

50 parduotų vasarų – tokia mokslo premijos kaina

Kitas humanitarinių ir socialinių mokslų srities laureatas – Vilniaus universiteto archeologas profesorius Mykolas Michelbertas. Savo atliktajame darbų cikle „Senoji geležies amžiaus (I–IV a.) baltų genčių materialinė ir dvasinė kultūra, Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai“ profesorius nagrinėja reikšmingą mūsų priešistorės laikotarpį.

Archeologo darbe laureatas išskiria du etapus: lauko tyrimus ekspedicijų

metu ir radinių apdoravimo, sistemini-
mo, t. y. kabinete atliekamų darbų. Jo paties darbe būta 50 ekspedicijų – tiek „parduotų“ vasarų įvairiose Lietuvos vietovėse, kur teko vykdyti archeologinius tyrimus. 1997 m. M. Michelbertas išleido pirmą Paragaudžio pilkapynę (Šilalės r.) atliktiems archeologiniams tyrimams skirtą monografiją. Vėliau archeologas grįžo prie Gintarų (Kretingos r.) ir Kvėdarnos (Šilalės r.) kapinynų, Pajuosčio (Panevėžio r.), Daujėnų (Pasvalio r.), Akmenių ir Perkūniškės (abu Kelmės r.) pilkapynų. Visi šie tyrimai buvo atlikti M. Michelbertui dirbant dar Viliaus pedagoginiame institute (dabar Edukologijos universitetas).

Iš kitų savo darbų profesorius išskiria 2006 m. Kuršių pilkapyno (Kelmės r.) kasinėjimus. Pastebėjus, kad Kuršiai šiuo atveju tėra geografinis vietovės pavadinimas, o ne baltų genties vardas. Tai štai Kuršių pilkapynė pavyko aptikti vieną išpūdingiausių Lietuvoje romėniškojo laikotarpio kapų. Matyt, palaidota turtinga moteris: ant abiejų rankų buvo po šešias žalvario apyrankes, o iš viso kape rasta net 20 žalvario papuošalų. Tai vienas turtingiausių senoji geležies amžiaus kapų ne tik Lietuvos teritorijoje, bet ir platesniame areale. Pirkapio radiniai rodo, kad III a. pirmais dešimtmečiais šiame regione jau formavosi baltų genčių diduomenė. 2009 m. pasirodė šiam pilkapiui skirta M. Michelberto monografija.

Pastaraisiais metais senoji geležies amžiaus pirmos pusės (I–II a.) tyrimai leidžia daryti išvadą, kad pietiniame ir rytiniame Baltijos jūros pakrastyje vadinamojo europinio barbarikumo kultūros buvo labai panašios. Baltų gentys išsiskyrė tuo, kad to laikotarpio radiniuose vyrauja žalvariniai papuošalai. Senasis geležies amžius – tai laikotarpis, kai Lietuvos teritorijoje vyko didelės permainos glaudžių prekybos ryšių su Romos

imperija dėka. Daug lėmė Gintaro kelias, dėl kurio manais už gintarą į mūsų kraštą iš svetur patekdavo metalo gatavi dirbiniai (žalvariniai ir stikliniai indai, papuošalai, segės, monetos ir t. t.). Svarbiausia, kad iš įvairių Romos provincijų į mūsų protėvių gyventąsias teritorijas buvo vežama spalvotųjų metalų žaliava, iš kurios vietiniai amatininkai, meistrai ir juveljrai gamindavo išpūdingus papuošalus. Jie patekdavo ir į gretimus kraštus.

M. Michelbertas priminė ir antrąją archeologo darbo dalį – sėdėjimą prie stalo, kompiuterio, stengiantis apibendrinti archeologinių paminklų tyrimų medžiagą. Tai štai tų apibendrinimų svarbi išvada: senoji geležies amžiaus (romėniškojo laikotarpio) Lietuvos teritorijoje gyvenusių žmonių kultūra buvo ne kiek ne žemesnė už kaimyninių germanų genčių kultūrą. Profesorius įsitikinęs, kad tie jo tyrimai ateityje pravers ir etninės istorijos tyrinėtojų, kurie naudosis sudarytais atskirų rastųjų daiktų paplitimo žemėlapius. Jie daug medžiagos teikia apie Lietuvos ir Latvijos teritorijoje atskirų genčių etnines ribas. Profesorius skelbtieji darbai niekam neleis tvirtinti, kad baltų genčių teritorija senajame geležies amžiuje galėjusi būti Europos užkampis. Šie mūsų protėviai pasižymėjo aukšta to meto materialine kultūra, turėjo išsiugdę ir nepaprastai įdomų dvasios pasaulį.

M. Michelbertui likimas lėmė kone du dešimtmečius tyrinėti savo gimtojo Kelmės rajono archeologijos paminklus. Profesorius yra Kelmės rajono garbės pilietis, Latvijos mokslų akademijos garbės daktaras, Vokietijos archeologijos instituto užsienio narys korespondentas. 2009 m. profesorius suteiktas Metų archeologo vardas už įsimintiną ir visiems sektingą pavyzdį publikuojant archeologinių tyrimų duomenis.

■ Nukelta | 11 p.

Gedimino Žemlicko nuotraukos

2011 m. mokslo premijos laureatas archeologas prof. habil.dr. Mykolas Michelbertas (dešinėje) su kolega prof. Eugenijumi Jovaiša

Mokslo Lietuva

Gerbiami skaitytojai, laikraštį *Mokslo Lietuva* galite prenumeruoti pašto skyriuose.

■ Atkelta iš 10 p.

Paslaptingi ir visur esantys aerozoliai

Dr. Darius Čeburnis pristatė darbą, kurį atliko su Fizinių ir technologijos mokslų centro kolegomis Vidmantu Ulevičiumi ir Kęstučiu Kvietkumi. Pastarasis – buvęs D. Čeburnio doktorantūros vadovas. Tai darbų ciklas „Atmosferos aerozolio dalelės: fizinės-cheminės savybės ir įtaka klimato kaitai, oro taršai ir sveikatai“.

Kuo atmosferos aerozoliai įdomūs mokslui? Pasak D. Čeburnio, dėl trijų priežasčių: a) dėl įtakos oro taršai, tuo pačiu ir poveikio žmonių sveikatai; b) dėl panaudojimo galimybių technologijose; c) dėl poveikio globaliniam klimatui.

Aerozolių dalelės V. Ulevičius tyrinėjo JAV Cincinačio universitete, su kitais ten parašė 13 puikiai įvertintų straipsnių, dabar šį darbą su kolegomis tęsia Lietuvoje. Tai gan sudėtingi tyrimai, kadangi net ir, atrodytų, nekenksmingi aerozoliai gali pernešti kenksmingas sveikatai medžiagas. Tad aerozoliai nagrinėtini kaip dispersinė sistema, kurią sudaro dujos ir jose esančios kietos ar skystos dalelės. Pastebėta, kad padidėjusios aerozolių koncentracijos vietose (pvz., prie jūrių transporto magistralių) mažą mikrometro dydžio dalelę gali sudaryti iki 10 tūkst. įvairių cheminių junginių. Aerozolio nanodalelės daro nematomą, bet klasingą poveikį sveikatai, nes gali pernešti į plaučius kenksmingas kietas arba skystas daleles, nuo kurių plaučiai nesugeba apsivalyti. Smulkiųjų dalelių skystoji dalis per ląstelės membraną gali įsiskverbti į organizmo gilumą, kraujo sistemą. Tokiu būdu aerozoliai ir organizmą patekusios dalelės gali tapti sunkių ligų sukėlėjomis.

Antra vertus, atmosferos aerozoliai žmonijai nėra vien tik pavojaus kėlėjai. Ne visi susimąsto, kad be aerozolių atmosferoje nebūtų lietaus, nes vandens lašai nesikondensuotų. Atmosferoje, pažeidus pusiausvyrą, gali kilti gamtos kataklizmai: viener pliaupia liūtys ir kyla potvyniai, kitur augalus marina sausros ir vandens trūkumas. Tai tik vienas pavyzdys, o jų atmosferoje daugybė ir labai skirtingų. Aerozolių poveikis klimatui ir toliau tyrinėtinas, taip pat aerozolių dalelių apykaita tarp žemės paviršiaus ir atmosferos, oro ir vandens.

Medicinoje jau taikomos vaistų įpurškimo sistemos su aerozoliais, kurie vaistų daleles nuneša į reikiamą organizmo vietą. Šios technologijos susilauks labai plataus pritaikymo gydydamas nuo įvairiausių susirgimų.

Lietuvos mokslininkai aerozolių tyrimuose yra pasiekę neblogų rezultatų ir pasiek dar daugiau. Kaip sako D. Čeburnis, svarbu turėti teisingą kryptį ir gerus tarpinius tikslus, kurių būtina siekti, o pasiekus eiti toliau. Galima neabejoti, kad aerozolių tolesni tyrimai suteiks daug perspektyvų, įvairiose praktinio gyvenimo srityse pritaikytinų naujovių.

Bus daugiau
Gediminas Zemlickas

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

2011 m. „Mokslo Lietuvos“ projektą „Mokslui, visuomenei ir kultūrai“ remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas.

Pasklaidėme ONOS VOVERIENĖS „TAUTOTYROS ETIUDUS“ Alytuje

Elvyra BILIŪTĖ-ALEKNAVIČIENĖ

Lietuvos valstybės atkūrimo dienos išvakarėse alytiškius pradžiuogino prof. habil. dr. Ona Voverienė. Sklaidydami „Tautotyros etiudus“ kartu su knygos autore prisiminėme ir apmąstėme mūsų tautos nueitą kelią. Šiam susitikimui svetingai duris atvėrė Alytaus muzikos mokykla (direktorė dr. Aldona Vilkelienė, direktoriaus pavaduotoja ugdymui Rita Leitaniėnė). Skambant Tautiškai giesmei, kurią atliko Alytaus muzikos mokyklos choras (vadovė, mokytoja metodininkė Birutė Jočienė), liaudies instrumentų orkestras (vadovas, mokytojas metodininkas Gintaras Naujikas) ir kanklių grupė (vadovė, mokytoja metodininkė Edita Radvilavičienė), nuoširdžiai pritarė visi susirinkusieji.

Mano manymu knyga „Tautotyros etiudai“ tarsi vainikavo ankstesnes profesorės knygas, kurias buvau perskaitytusi su dideliu susidomėjimu: „Žymieji XX amžiaus Lietuvos mokslininkai“ (2009), „Žymiausias XX amžiaus Lietuvos moterys“ (2000, 2005 – dvi dalys). „Lietuvos laisvės kovos karžygs Vaclovas Voveris-Žaibas“ (2007), „... Kad Lietuva klestėtų ir tautos dvasia tobulėtų <...>“ (2007), „Prie tautotyros versmių“ (2009), „Antikomunizmas“ (2010) ir kt. Stebina autorės produktyvumas. Jos kūrybiniame kelyje yra ypač laimingų metų: tai 2009 ir 2007 metai, kai dienos šviesa išvysdavo po dvi knygas, 2010 ir 2011 metais skaitytoją pasiekė savitos, skirtingos tematikos ir

Alytaus muzikos mokyklos ugdytiniai

didelės apimties knygos.

Mano rankose „Tautotyros etiudai“. Jau pats knygos viršelis malonus, nes primenantis mūsų mamų ir močiūčių išaustus audinius. O kiek tokių ar panašių raštų savo darbščiomis rankomis išaudė lietuvės moterys, į juos sudėjusios savo meilę, viltį ir troškimus. Prasmingą viršelį atitinka prasmingas turinys. Šią knygą skaičiau taip, kaip, tikriausia, kažkada žmogus gavęs lietuvišką maldaknygę. Verčiau puslapius ir atradau seniai girdėtus, mylimus

vardus ir pavardes. Ir tarsi iš naujo prakalbo į mane Martynas Mažvydas, Motiejus Valančius, Maironis, Vincas Kudirka, Justinas Marcinkevičius; tarsi po ilgų kelionių, iš užmaršties sugrįžo Vytautas Alantas, Juozas Girnius, Bernardas Brazdžionis... Ir visi jie susėdo prie balto stalo. Nėra išėivijos, nėra netgi mirties, nes yra tik vienas šventas tikėjimas ir apšaudyta, krauju aplaistytą Tėvynę Lietuvą.

Tiek perskaitytusi knygą, tiek eidama į šį renginį susimąsčiau, ką aš,

kaip skaitytoja, galėčiau rekomenduoti mokytojui ar bet kuriam žmogui, kodėl šią knygą verta perskaityti.

Knygos tikslas yra aiškiai išsakyti pirmame puslapyje: „Ši knyga – ne tik apie tautotyros mokslo pradmenų, jo teorijos ir istorijos kūrėjus, bet ir apie žmones, Asmenybės žodžiu, raštu ir darbais kūrėjus lietuvių tautos savimonę bei jos valstybę Lietuvą.“ Manau, kad šitas tikslas pasiektas su kaupu, nes

■ Nukelta | 12 p.

Netekome Viliaus Algirdo TRUMPJONO

Lietuvinių bendrija „Mažoji Lietuva“ praneša, kad kovo 4 d. Atlantoje (Florida, JAV) eidamas 76-uosius metus staiga mirė Mažosios Lietuvos visuomenės veikėjas Vilius Algirdas Trumpjonas.

Velionis gimė 1936 m. lapkričio mėn. 30 d. Klaipėdoje visuomenės veikėjo, sportininko Viliaus Jurgio Eriko Trumpjono ir Martos Marijos Skūdytės-Trumpjoniėnės šeimoje. Nacių policijos įsakymu ištremtas iš Klaipėdos 1940 m. birželį, su šeima persikėlė į Kauną, 1941 m. pavasarį išvyko į Vokietiją, į perkeltųjų asmenų stovyklą. Naciams neleidžiant grįžti į Klaipėdą, šeima apsigyveno Luckenwalde (Brandenburgo žemė, Vokietija). Per Antrąjį pasaulinį karą su giminačiais trumpai lankėsi Karaliaučiuje ir Klaipėdoje, 1947 m. šeima pasitraukė į Berlyną, 1948 m. – į Vakarų Vokietiją, o 1951 m. emigravo į JAV.

1955 m. Pitsburge (Pensilvanija, JAV) baigė gimnaziją, įstojo į kariuomenę ir tarnavo jūrų pėstininku iki 1975 m. – dalyvavo Kubos blokadėje, Vietnamo kare. Į Čikagą persikėlė 1975 m., baigė Ilinojaus universitetą ir dirbo naftos pramonės bendrovėje BP Amoco. Buvo išrinktas Lietuvių evangelikų liuteronų Tėviškės parapijos Čikagoje tarybos pirmininku, aktyvus Čikagos Mažosios Lietuvos lietuvių draugijos narys, nuo 1994 m. – pirmininkas, Mažosios Lietuvos Rezistencinio Sąjūdžio valdybos bei Mažosios

Vilius A. Trumpjonas Vėgėgių seniūnijos viešojoje bibliotekoje

Lietuvos fondo tarybos narys, nuo 2005 m. – pirmininkas. Buvo M. Mažvydo paminklo (pastatytas 1997 m.) Klaipėdoje statymo komiteto narys, aktyviai rinko lėšas. Savo ir artimųjų lėšomis parėmė paminklo „Šventakarių Ėvė“ (pastatytas 1997 m.), skirto rašytojai Ievai Simonaitytei, kūrimo išlaidas. Nuo 1998 m. kasmet vyko į Karaliaučiaus kraštą, lankė mokyklas ir rėmė lietuvių kalbos kabinetus, draugijas, Mažosios Lietuvos lietuvių draugijas, savo pastangomis surinktą

paramą teikė lietuvių vaikų ir jaunimo stovykloms, renginiams, šventėms, ekskursijoms po Mažąją ir Didžiąją Lietuvą, laikraščius „Naujasis varpas“, „Naujoji aušra“ ir kitiems. Klaipėdos universiteto Evangeliškosios teologijos centrui padovanojo Lietuvių enciklopedijos 1-37 tomus, talkino rengiant „Mažosios Lietuvos enciklopediją“, organizavo jos išleidimą ir platinimą.

Su žmona Danute Purvinaite-Trumpjoniene užaugino ir lietuviškoje dvasioje išauklėjo tris dukteris: Kristi-

ną, Aldoną ir Niką-Stasę, kurių šeimos remia lietuvių išėivių bendruomenę, dalyvauja tautiniuose renginiuose, lankosi Lietuvoje. Pagerbiant V. A. Trumpjono visuomeninę veiklą, 2006 m. jis buvo apdovanotas LR ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Riterio kryžiumi.

Velionio gyvenimo ir veiklos atminimas pasiliks jį pažinusiųjų kraštiečių ir tautiečių širdyse.

Lietuvinių bendrija „Mažoji Lietuva“

Pasklaidėme ONOS VOVERIENĖS „TAUTOTYROS ETIUDUS“ Alytuje

■ Atkelta iš 11 p.

visos asmenybės pristatytos pasirinktu aspektu – t. y. nuopelnai kuriant Lietuvos valstybę.

Skyriuje „Tautotyros teorijos pradmenys“ kiekvienas skaitytojas atras ne tik tautotyros sąvokas, bet ir tautotyros istoriją nuo sąvokos atsiradimo 1925 metais iki šių dienų.

Vaikų ir jaunimo organizacijų vadovams mokytojams vertėtų išstudijuoti drauge su ugdytiniais šios knygos skyrius, kuriuose išsamiau sužinotų ir suvoktų vienos ar kitos organizacijos savitumą bei iškilias asmenybes: atėtininkai (Stasys Šalkauskis, Adolfas ir Jadvyga Damušiai), jaunieji šauliai (Vladas Putvinskis-Pūtvis), *valančiai* (Motiejus Valančius), *kudirkaičiai* (Vincas Kudirka), *maironėčiai* (Maironis) ir kt.

Alytaus miesto savivaldybės 2012 m. švietimo veiklos programos vienas iš prioritetinių uždavinių yra „Tautiškuo, pilietiškumo ir bendruomeniškumo ugdymas“. Todėl manau, kad įgyvendinant šį uždavinį labai gražiai galėtų pasitarnauti ir Onos Voverienės enciklopedinio pobūdžio knyga „Tautotyros pradmenys“. Turiu viltį, kad galbūt kas nors kūrybiškai pasinaudojęs šia knyga, pabendradarbiavęs su knygos autore galėtų sukurti metodinę priemonę „Tautiškuo ir pilietiškumo ugdymas mokykloje“.

Profesorė Ona Voverienė, atidavusi duoklę tiksliesiems mokslams, parašiusi ir išleidusi keletą knygų, publikavusi daug straipsnių įvairiuose leidiniuose, pasuko kita kryptimi, tyrinėdama mūsų tautos praeitį, ypač tai, apie ką sovietiniais metais kalbėti buvo ne-

Alytaus muzikos mokyklos salė renginio metu. Pirmoje eilėje prof. Ona Voverienė, šalia rašytoja Elvyra Biliūtė-Aleknavičienė

valia. Dabar tarsi skuba atiduoti skolą pati sau ir mums visiems. Taip ir gimė knygos apie laisvės kovotoją Vlado Voverį-Žaibą, moteris partizanes, ryšininkes ir kt. Apie ką berašytų, autorė išlieka tvirta, nesidairanti nei į kairę, nei į dešinę. Taip norisi retkarčiais pasakyti: „Kodėl gi Tu eini prieš vėją?“ Tačiau jaučiu, kad sakyti beprasmiška, nes, turėdama tvirtas pilietines nuostatas, vis tiek eis ir su savimi ves kitus, nebijodama ne tik kritikos, bet ir kieno nors rūstybės. Todėl, gerbiamoji profesore, linkiu Jums prometėjiškos stiprybės!

Profesorė Ona Voverienė pasveikino visus su Vasario 16-ąja, trumpai apibūdino savo knygos „Tautotyros

etiudai“ kelią nuo sumanymo iki kelionės į skaitytoją, o svarbiausia – akcentavo šios knygos vietą etnologijos istorijoje: „Tautotyros etiudai“ – tai knyga, kurioje pirmą kartą etnologijos istorijoje pateikiami lietuviškosios tautotyros istorijos ir teorijos pradmenys, aptariamos svarbiausios tautotyros sąvokos, jų vidiniai ryšiai, mūsų tautinės kultūros ir vertybių savitumai, giliai ir visapusiškai atskleidžiama lietuviškosios tautotyros istorija.“ (ar nereikia dvigubų kabučių ten, kur pažymėta?)

Nuosirdų profesorės Onos Voverienės bendravimą su renginio dalyviais tarsi papildė Alytaus Putinų gimnazijos skaitovai (parengė Putinų gimnazijos direktoriaus pavaduoto-

ja ugdymui Daiva Sabaliauskienė), kurie atliko kompoziciją pagal knygą „Tautotyros etiudai“, o kiti gimnazistai pagrojo ir padainavo keletą dainų (vadovas, vyresnysis muzikos mokytojas Tadas Šikšnelis). Visus maloniai nuteikė Alytaus Putinų gimnazijos ir Šaltinių pagrindinės mokyklos šokio studija „Svajna“ (vadovė, šokio mokytoja ekspertė Rūta Grauzlienė).

Nors tą dieną dar spaudė vasario šaltukas, tačiau visi skirstėsi giedrios nuotaikos. Matyt, gali sušildyti ir geras žodis, ir daina, o svarbiausia – viltis...

Nusidriekusi eilutė žmonių, laukianti profesorės O. Voverienės autografo, tarsi bylote bylojo, kad knyga jau rado atgarsį skaitytojų širdyse, kad

bus skaitoma, analizuojama. O tai juk yra svarbiausia.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

2011 m. „Mokslo Lietuvos“ projektą „Mokslui, visuomenei ir kultūrai“ remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas.

SPECIALUS MODULIS PLĖS MOKSLININKŲ ŽINIAS APIE MOKSLO KOMUNIKACIJĄ

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto mokslininkai, vadovaujami prof. dr. Marijos Stonkienės, paruošė specialų modulį mokslininkams, kuris suteiks trūkstantį žinių apie būdus, kaip efektyviau visuomenei pristatinti mokslinių tyrimų eigą, jos rezultatus.

Darbai prie modulio kūrimo prasidėjo dar praėjusių metų rudenį, o dabar parengtas e. modulis bus pristatytas pagrindinėms vartotojų grupėms. E. modulio sukūrimas – dalis bendro Lietuvos mokslų akademijos projekto, kuriuo siekiama prisidėti prie mokslo rezultatų populiarinimo visuomenėje.

Vilniaus universiteto mokslininkai ne tik sukūrė, bet ir toliau tvarkys e. modulį, tobulins jį pagal gautas vartotojų pastabas, organizuos mokslininkų mokymus elektroninėje erdvėje. Sėkmingai užbaigtas modulis bus atviras ir juo naudotis galės visi besidomintys mokslininkai ir tyrėjai.

Europos Sąjungos lėšomis finansuojamu projektu siekiama ilgalaikių tikslų – didinti visuomenės susidomėjimą mokslo populiarinimo veiklomis. Vilniaus universiteto kuriamas mokslo komunikacijos modulis bus naudingas

ne tik mokslininkams ir tyrėjams, bet ir artimai susijusiose srityse dirbantiems komunikacijos, reklamos, visuomenės informavimo ir kitų sričių specialistams.

Lietuvos mokslų akademijos ekspertų grupė jau yra baigusi mokslo populiarinimo sistemos studiją, kurioje konstatuota, kad Lietuvos gyventojų susidomėjimas mokslu ir technologijomis itin menkas. Siūloma valstybiniu lygiu imtis priemonių, jų koordinavimui steigti Mokslo populiarinimo centrą ir pagal Vakarų Europos šalių pavyzdį. Nors Lietuvos gyventojai domisi mokslu, tačiau vykdomos veiklos

yra nepakankamos – „Eurobarometro“ tyrimų apie mokslą ir technologijas 2002–2010 m. rezultatų palyginimas liudija, kad Lietuva tarp ES valstybių užima paskutiniąsias vietas.

Projektas „Nacionalinės mokslo populiarinimo priemonių sistemos sukūrimas ir įgyvendinimas“ įgyvendinamas pagal Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos prioritetą „Tyrėjų gebėjimo stiprinimas“. Projektą finansuoja Europos socialinis fondas. Projekto tikslas – populiarinti mokslą visuomenėje, skatinti tyrėjų ir visuomenės dialogą. Projekto metu rengiant mokslo festivalius, šventes, kuriant vaikams ir jaunimui skirtas mokslo populiarinimo programas bei audiovizualines priemones bus siekiama sukurti ir išbandyti mokslo bei technologijų populiarinimo visuomenėje sistemas. Taip pat bus ugdomi mokslininkų komunikacijos visuomenei įgūdžiai. Šios priemonės padės siekti pagrindinio „Tyrėjų karjeros programos“ tikslo – didinti tyrėjų skaičių ir mažinti tyrėjų amžiaus vidurkį Lietuvoje. Projektą kartu su partneriais įgyvendina Lietuvos mokslų akademija.

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas
Stilistė Jurgita Radzevičiūtė
Dizainerė Jūratė Kemeklytė Bagdonienė

Patarėjai: Antanas Kulakauskas, Jonas Puodžius,
Alfonas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.
Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 01118 Vilnius
El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.

Laikraštis internete: <http://mokslasplus.lt/mokslo-lietuva>

Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://mokslasplus.lt/mokslo-lietuva> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“. Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijoje.

ISSN 1392-7191
Leidžia
UAB „Mokslininkų laikraštis“
SL Nr. 169
Spausdino
UAB „Petro ofsetas“
Žalgirio g. 90, LT-09303, Vilnius
Tiražas 550 egz.